

Tema broja / Topic:**IZ POVIJESTI ŠUMA SJEVERNOG I ISTOČNOG JADRANA
FROM THE FOREST HISTORY OF THE NORTHERN AND
EASTERN ADRIATIC****STOLJEĆA ISTARSKIH ŠUMA: OD DAVNIH SPOMENA
DO SUVREMENOG DOBA****ISTRIAN WOODS THROUGH PASSED CENTURIES: FROM THE ANCIENT
MEMORIES TO OUR TIME****Slaven BERTOŠA**Sveučilište Jurja Dobrile u Puli,
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest,
Ronjgova 1, 52100 Pula
sbertosa@unipu.hr

Received / Primljeno: 10. 7. 2018.

Accepted / Prihvaćeno: 17. 12. 2018.

Original scientific paper / Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 630*6(497.57Istra)(091)

630*93(497.57Istra)(091)

Sažetak

Analizirajući mnogobrojne fragmente iz arhivskih vrela i literature, a ovom je prilogu autor opisao najpoznatije istarske šume. Bile su to Motovunska šuma, Šijanska šuma te šume Kornarija, Vidorno, Kontija i Ližnjemoro. Neke su površinom bile velike, druge male, ali svaka je od njih po nečemu zapamćena kao važna tijekom prošlosti. Različite vlasti koje su postojale u Istri (posebice mletačka, austrijska i talijanska) o šumama su se mnogo brinule te donosile detaljne zakone o njihovom iskorištavanju i čuvanju, kako bi mogle poslužiti i budućim generacijama. Sukladno suvremenom dobu u kojem živimo, takvi zakoni postoje i danas.

Ključne riječi: Istra, šume, srednji vijek, novi vijek**Keywords:** Istria, woods, Middle Ages, Modern Age**Parole chiave:** Istria, boschi, Medioevo, età moderna**I. UMJESTO UVODA: VAŽNOST ŠUMA, DRVA I UKRCAVALIŠTA NA OBALI**

Kao područjima od posebnog državnog interesa, Mletačka Republika šumama je posvećivala vrlo veliku pozornost. Najznačajnija šuma u zaleđu prijestolnice bila je Montello kod Trevisa, a u Istri Motovunska šuma ili Šuma Sv. Marka (*Bosco di San Marco*) u dolini rijeke Mirne. Ostale su istarski šumski kompleksi površinom bili manji, ali su također imali određenu važnost: bile su to šume Vidorno blizu Baderne, Limska šuma ili Kontija kod Vrsara, Kornarija kod Momjana te Ližnjemoro i Šijana kod Pule.

Glavni je grad Mletačke Republike dugo vremena imao otočni i relativno izolirani položaj u laguni, jer nije – za razliku od danas – bio povezan s kopnom željezničkim, cestovnim, a od nedavno i tramvajskim prilazom. Stoga su se sami od sebe nametnuli mnogi problemi vezani za opskrbu njegovih žitelja svime što mu je bilo potrebno za život, a među tim artiklima važnu je ulogu imalo i drvo, koje su Mleci trebali u ogromnim količinama i u raznim oblicima – obrađeno, neobrađeno i poluobrađeno. Hrastovi

trupci zabijali su se u morski plićak da bi se na njima gradile mletačke kuće, a razne vrste rezane građe služile su u daljnjoj izgradnji zgrada sve do njihovog krova. Osim toga, drvo je gorjelo na ognjištima, a i mletački su brodovi i njihova vesla morali biti napravljeni od drva. Drveni su brodovi bili spona između prijestolnice i kopna i upravo su oni – u razvijenom srednjem vijeku – od Venecije stvorili prvu trgovačku i pomorsku silu Sredozemlja.

Porast gradskog stanovništva – koji je već polovicom srednjeg vijeka Veneciju pretvorio u jedan od najvećih gradova tadašnjega svijeta – povećao je i problem opskrbe potrebnim drvom. Širenjem svojih posjeda (posebice u Istri, gdje su se nalazile bogate šume), pitanje opskrbe drvom znatno je olakšano, ali ne i potpuno riješeno, pa su zato Mlečani vrlo rano počeli posvećivati osobitu pozornost organizaciji zaštite šuma. U Istri i u svojem zaleđu (*Terrafermi*) Venecija je uvela obvezu da njezini podanici – za potrebe ogromnog Arsenala – obavljaju besplatni prijevoz drva (*carratadu*) od mjesta sječe do najbližeg ukrcavališta (1687. obveza je pretvorena u glavarinu, a manje je poznato da se ona plaćala i nakon propasti Mletačke Republike, sve do kraja Napoleonove vlasti). Taj naoko sitni detalj u mletačkoj opskrbi drvom prouzročio je velik i težak teret seljačkom stanovništvu mletačkog dijela Istre.¹

Sve drvo iz Istre otpremalo se brodovima u Veneciju preko nekoliko utovarnih luka na obali, koje se u izvorima nazivaju općenitim nazivom *carregadori*. Iz šuma na mletačkom (ali i na austrijskom području), gdje se drvo posjeklo, zaprežnim se kolima otpremalo do ukrcavališta i tu predalo nadzornim organima koji su dalje su se brinuli za utovar na lađe. Poznate luke za ukrcavanje drva u Istri bile su Pisak ispod Puntere, Sv. Ivan blizu Lovrečice, Karigador kod Dajle, a mjesto za utovar postojalo je i u dnu Linskog zaljeva. Kao utovarne luke spominju se i veći gradovi poput Kopra, Pule, Novigrada, Poreča i drugih mjesta.

Najznačajniji *carregador* bila je luka Baštija na rijeci Mirni preko koje je prolazila najveća količina istarskog drva dovezenog iz Motovunske šume. Na tom je mjestu, u koritu rijeke, od okomito zabijenih drvenih stupova bila napravljena ograda-zaklon (*palada*), a uz nju je vjerojatno stajala od zemlje i drva izgrađena ograda na nasipu s jarkom (*bastita*) koja je sprječavala bespravno odvoženje drva. Po toj je ogradi lokalitet i dobio naziv.

Ograda od stupova na rijeci (*palada*) vidljivo je označavala mjesto početka luke, kroz koju su mogli prolaziti samo brodovi koji su od nadzornika dobili odobrenje. Neposredno ispred *palade* korito rijeke Mirne bilo je prošireno na dva mjesta tako da su se lađe mogle skloniti i pričekati red, a da ne smetaju odlasku lađa koje su natovarene izlazile iz *palade*. Iznad luke stajala je crkvice sv. Marije od Baštije, koja je tamo i danas. Nije, međutim, moguće utvrditi je li lokalitet Ponte porton postojao u to doba i eventualno imao veze s lučkim uređajima u Baštiji, jer na topografskim zemljovidima Motovunske doline iz XVIII. stoljeća nije označen.²

II. OSNIVANJE POSEBNIH MAGISTRATURA

O snabdijevanju drvom u najstarije se vrijeme u Veneciji brinula posebna magistratura nazvana *Giustizia Vecchia*, a izdavala je odredbe o mjerama, cijenama drva i o trgovini drvom općenito. God. 1452. iskorištavanje šuma stavljeno je u nadležnost magistrata koji je u tu svrhu tada osnovan, a nazivao se Providur za šume (*Provveditore ai boschi*). Poznato je da su od 1468. bila dva, a od 1677. tri takva magistrata. Oni su imali ovlast dodjeljivati dozvole za sječu u javnim i privatnim šumama te su sprječavali općine da u bilo kojem obliku šume daju u zakup ili ih otuđuju. Vodili su evidenciju o vrsti šuma, njihovoj površini i tipu vlasništva. Određivali su godišnje sječe, izricali kazne prijestupnicima za različite nepravilnosti počinjene u šumama, nadzirali su raspodjelu i prodaju te se brinuli da Venecija uvijek bude opskrbljena potrebnim količinama drva, a također su sprječavali i izvoz drva s mletačkog

¹ Danilo KLEN, Mletačka eksploatacija istarskih šuma i obvezan prevoz drveta do luke kao specifičan državni porez u Istri od 15. do kraja 18. stoljeća (Prilog proučavanju ekonomsko-političke i ekonomsko-historijske problematike iskorištavanja istarskih šuma i istarskog naroda), *Problemi sjevernog Jadrana – Zbornik Sjeverojadranskog instituta*, sv. I., Rijeka 1963., str. 199.-201.

² D. KLEN, Mletačka eksploatacija, *nav. dj.*, str. 208.

područja. Tijekom vremena providurima su dodani nadproviduri (*sopraprovveditori*), pa su zajedno donosili administrativne odredbe o šumama i rješavali žalbe protiv akata šumskih organa, a nadproviduri su samostalno rješavali žalbe protiv odluka providura.

U slučajevima ratne opasnosti, Mletačka Republika je imenovala posebne providure za Istru koji su tijekom izvanrednog stanja imali ovlasti poduzimati mjere koje su smatrali korisnima za opće interese, a to su činili i u pogledu šuma i drva. Zbog velike potrebe za drvom 1569. imenovan je poseban Providur za drvo u Istri i Dalmaciji (*Provveditore sopra legne in Istria e Dalmazia*), čija je služba trajala dvije godine.

Kako bi riješila mnogobrojne neurednosti u istarskim šumama, do kojih je dolazilo i zbog pretjerano velikog broja različitih zapovijedi i odredaba koje su tijekom stoljeća izdavali magistrati, Mletačka Republika osnovala je 1775. Kolegij nad šumama (*Collegio sopra i boschi*), koji je 1777. izradio posebnu terminaciju, poznatu pod »ilirskim« naslovom »Naredjenje varh dubravah«. Nakon što je Senat potvrdio važnost te odredbe, kolegij je obustavio svoj rad, a njegove su ovlasti opet prešle na Arsenal i Magistrat za drvo i šume (*Magistrato alle legna e boschi*).

Na čitavom su području Mletačke Republike samo dvije šume bile izuzete iz takve opće organizacije zaštite i načina iskorištavanja. Razlog tome bila je visoka vrijednost drva i ogromne količine koje su se dobivale iz tih šuma zbog povoljnih uvjeta rasta. Bile su to već spomenute Motovunska šuma u Istri i šuma Montello na mletačkoj *Terrafermi*, kojima je upravljao i raspolagao Arsenal, a njemu je potčinjen bio rašporski kapetan, koji je imao neposredni i stvarni nadzor nad svim šumama u Istri.³

Granice nekih mletačkih šuma u Istri bile su obilježene posebnim kamenim oznakama, o kojima se nakon propasti Mletačke Republike (1797.) nastavila brinuti Habsburška Monarhija (1797. – 1918.), pa brojni graničnici potječu i iz perioda XIX. stoljeća, a puno ih se očuvalo i iz vremena talijanske uprave (1918. – 1943.) Mnogi su graničnici oštećeni su tijekom prohujalih stoljeća, neki su zatrpani ili čak potpuno uništeni naknadnim promjenama na terenu, a ima i ukradenih. Po selima u Istri i danas postoji živa pučka predaja koja kazuje da se grješnici koji su za života pomicali kamene međaše nakon smrti vraćaju iz groba. Veličina graničnih oznaka bila je prilično različita. U Motovunskoj se dolini uobičajava čuti podatak da je ona tolika da se na kamen ne može popeti dijete⁴, iako je poznato da uvijek i svugdje nije bilo tako.

III. OPĆI PODACI O ISTARSKIM ŠUMAMA OD MLETAČKE REPUBLIKE DO SUVREMENE HRVATSKE

S porastom broja stanovnika i s razvojem stočarstva, a potom i poljoprivredne proizvodnje, trgovine i brodarstva, još je u antičko doba započelo smanjivanje šumskih površina.

U srednjem se vijeku javlja nedostatak drva, što povećava brigu za očuvanje šuma. Budući da je potreba za drvom postajala sve veća, postrožili su se i propisi o čuvanju šuma i osiguranju opskrbe građevnim i ogrjevnim drvom, posebice u mletačkom dijelu Istre. Ti su propisi o korištenju i čuvanju šuma uneseni i u mnogobrojne srednjovjekovne i novovjekovne statute istarskih gradova.⁵ No, unatoč tome, u povijesnim vrelima postoje mnogobrojni podaci o uzurpacijama šumskih površina.⁶

³ Isto, str. 209.-210.

⁴ Christian GALLO, Ugrožene »kamene knjige«, *Jurina i Franina*, Buzet 2008., str. 255.

⁵ Mirko ZJACIĆ, Buzetski statut (nastavak teksta statuta i hrvatski prijevod), *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. X., Rijeka 1964.-1965., str. 169.; Stjepan FRANČIŠKOVIĆ, Zaštita šuma u propisima mošćeničkog statuta, *Jadranski zbornik – prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara*, sv. VI., Rijeka-Pula 1966., str. 381.-391. i Giovanni RADOSSI, Lo statuto del Comune di Pinguente del 1575, *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, vol. IX, Trieste 1978.-1979., str. 49. Isto vrijedi i za urbare pojedinih feuda i gospoštija. Usp. primjerice, Vjekoslav BRATULIĆ, Urbar pazinskog feuda (XVI. stoljeća), *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. VIII.-IX., Rijeka 1963.-1964., passim; sv. X., Rijeka 1964.-1965., passim i Daniela JURČIĆ-ČARGO, Urbar samostana Sv. Petra u Šumi iz 1714. godine, *Vjesnik istarskog arhiva*, god. 4-5 (1994.-1995.), sv. 4-5, Pazin 1998., str. 177.-190.

⁶ Uzurpirale su se, dakako, i druge površine, poput oranica, lokava i pašnjaka, a za uzurpacije šuma poznati su primjeri Premanture i Marčane. Usp. Miroslav BERTOŠA, Arhivski fragmenti o postanku i razvitku jedne kolonizacijske ruralne

U doba Mletačke Republike, prema tadašnjoj nomenklaturi, šume su se dijelile u tri glavne kategorije: državne šume (*boschi demaniali*), od kojih je najpoznatija bila Šuma Sv. Marka (Motovunska šuma), javne šume (*boschi pubblici*) i privatne šume (*boschi privati*).⁷ Zanimljivo je da su i ove potonje imale svoje registre.⁸

Šume koje su koristile mletačkom Arsenalu morale su biti pod strogim nadzorom vlasti: Savjeta desetorice (*Consiglio dei Dieci*) i Providura za drvo i šume (*Provveditori sopra legni e boschi*). Od XII. stoljeća, u lukama sjeverno od linije koja je povezivala Zadar i Ravenu, nije bilo dopušteno utovarivanje drva na brodove koji nisu plovili u Veneciju.⁹

Propisi pomoću kojih je trebalo spriječiti štete koje su šumama mogli nanijeti ljudi ili stoka te izbjeći mogućnosti izbijanja požara bili su vrlo detaljni i precizni. Ne smiju se zaboraviti ni zakoni koji su poticali obnavljanje uništenih šuma i njihovo racionalno iskorištavanje, pomoću petogodišnjih ili osmogodišnjih ciklusa sječe. Kazne za prekršitelje zakona i propisa bile su vrlo stroge.¹⁰

Ovdje svakako valja naglasiti činjenicu da su šume, osim po trupcima i drvima, bile poznate i po razbojnicima koji su u njima često imali svoja sigurna utočišta, o čemu ima puno podataka u raznovrsnim arhivskim dokumentima.¹¹

Da bi se povećali prihodi od šuma, 1541. u Pazinskoj knežiji izdan je Šumski red za Istru, Furlaniju i Kras te naputci vezani za trgovinu drvom. Obuhvaćali su odredbe o iskorištavanju šuma, o postupanju sa šumama, o načinu i postupku davanja šuma u zakup ili na upravljanje, o kaznama za prekršitelje propisa, o zabrani krčenja šuma i reguliranju pasenja. U naputku za trgovinu drvom naveden je podatak da su Mlečani godišnje trošili 360.000 vozova ogrjevnog drva te da bi se od te količine $\frac{1}{3}$ mogla izvoziti u Veneciju iz šuma na koje se odnosi Šumski red, što bi carskoj blagajni osiguralo značajne stalne prihode. Tijekom mletačke vlasti u Istri je zbog potreba Arsenalu u Veneciji ustanovljen svojevrsni »rezervat«, pod kojim je bilo 1.611 hektara hrastova u Motovunskoj šumi te 453 hektara hrasta medunca u šumama Kontija, Vidorno i Kornarija. Bile su to tzv. državne šume, a mnogo su veću površinu imale tzv. privatne šume.

Oko 1590. na pročelje gradske palače u Puli uklesan je natpis sa zabranom sječe i pasenja stoke u šumama koje su bile od javnog značaja: Magran kod Valture, Kaval ispod sela Peruški i Kvanjke ispod sela Pavićini.

Tijekom kratkotrajne francuske vlasti o šumama se nije vodila osobita briga, pa mnoge od njih propadaju, iako je poznato da su se i tada iskorištavale.¹² Poslije, u doba Austrije, šume opet postaju jako značajne, pa se vrši obnavljanje kamenih oznaka na njihovim međama.¹³

Austrijska je vlast 1817. ukinula ustanovu »rezervata« u privatnim šumama i omogućila slobodnu trgovinu drvom, pa su ih u idućih 20 – 30 godina privatni vlasnici na tom području posjekli i dijelom iskrčili. Time su austrijskoj mornarici i brodogradnji onemogućili nabavu građe hrasta medunca te prouzročili početak plavljenja i sušenja šuma u dolini rijeke Mirne. Već 1825. u Motovunskoj šumi se osušilo 36.000 stabala, a 1855. ustanovljeno je da 10-godišnji nanos zemlje u dolini Mirne iznosi 31,6 cm. Šume u Istri počele su se smanjivati, a kako su bile ugrožene i njihove funkcije, pojačala se briga

aglomeracije u južnoj Istri: selo Premantura (1585.-1797.), *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 3, Rijeka 1981., str. 34.-38.; Isti, *Katastik prisvojenih komunalnih dobara u južnoj Istri u drugoj polovici XVIII. stoljeća* (I. dio: Marčana), *Vjesnik istarskog arhiva*, god. 4-5 (1994.-1995.), sv. 4-5, Pazin 1998., str. 165.-182.

⁷ Vjekoslav BRATULIĆ (a cura di), *Catastico generale dei boschi della Provincia dell'Istria (1775-1776). Terminazione del C. E. sopra boschi. Naredjenje P. K. varh dubravah (1777)*, Trieste 1980., str. VI.

⁸ Ivan PEDERIN, *Il registro dei boschi dell'Istria occidentale del 1541/42, Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, vol. XIV, Trieste 1983.-1984., str. 153.-170.

⁹ *Istarska enciklopedija*, uredili Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005., str. 790.

¹⁰ V. BRATULIĆ, *Catastico generale*, nav. dj., str. VI.

¹¹ Miroslav BERTOŠA, *Zlikovci i prognanici. Socijalno razbojništvo u Istri u XVII. i XVIII. stoljeću*, Pula 1989., passim.

¹² Nevio ŠETIĆ, *Napoleon u Istri. Istra za francuske uprave 1805.-1813.*, Pula 1989., str. 126.-138.; Isti, *Iskorištavanje istarskih šuma za francuske uprave: primjer Novigrada i Brtonigle, Jadranski zbornik – prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara*, sv. 15.-16., Pula-Rijeka 1992.-1995., str. 79.-103.

¹³ Christian GALLO – Josip HRKA, *Motovunska šuma i tartuf: priča o dva istarska dragulja*, Opatlj-Zagreb 2007., str. 9.

šumarskih stručnjaka i vlasti za ponovnim pošumljavanjem goleti i opustošenih šuma. U tome se posebice istaknuo izumitelj i šumar Josef Ressel (Chrudim, Češka, 1793. – Ljubljana, 1857.)¹⁴, koji je 1842. u Motovunu izradio plan ponovnog pošumljavanja općinskih zemljišta u Istri. Međutim, taj projekt nije dao rezultate zbog ukidanja feudalnih odnosa, pa je dvadesetak godina kasnije počelo pošumljavanje Krasa crnogoričnim vrstama, najviše borom.¹⁵

Dakle, tijekom XIX. stoljeća pošumljene su mnoge istarske goleti, nastale zbog prevelike sječe šuma (drvo se koristilo za gradnju mletačkih brodova, ali i primorskih gradova u sjevernoj Italiji) te zbog do tada prilično neuredne ispaše.¹⁶

U doba talijanske vlasti nad Istrom, od 1923. najznačajnijim šumskim područjima upravljala je »Azienda foreste demaniali italiana«. Bitno je istaknuti da o stanju istarskih šuma u prvim godinama nakon Prvog svjetskog rata postoje dva važna izvora: »Relazione sull'Azienda del demanio forestale di stato, 1914 – 1924« (objavljena 1927.) i »Le condizioni economiche della provincia dell'Istria negli anni 1927 e 1928« (tiskana 1929.). Iako istarske šume tijekom rata nisu doživjele veća ratna razaranja, ipak je trebalo u njih investirati i obaviti pošumljavanja te ih prikladno uklopiti u taj važan sektor talijanske ekonomije. Sukladno novim inicijativama koje je namjeravao provesti Demanio forestale italiano, 1927. se i u Istri prišlo izradi prvih Planova uređenja za šumske komplekse »Leme-Vidorno« i »Lisignamoro-Siana«, koji su priređeni za 15-godišnji period od 1928. do 1942., a prihvaćeni 1929. Iz opisnog dijela oba plana uočavaju se vrlo zanimljivi kartografski i fotografski prilozi uvršteni u dodatku teksta.¹⁷

Isto je učinjeno i za šumski kompleks »Montona-Corneria«, za period od 1933. do 1942., koji je prihvaćen 1934. Plan uređenja ovog šumskog dobra sadrži niz opisnih poglavlja, interesantnih s povijesnog, društveno-ekonomskog i imovinsko-pravnoga gledišta. Valja također istaknuti činjenicu da su se nakon pada Mletačke Republike okolnosti iskorištavanja šuma promijenile, što je svakako utjecalo i na njihovo čuvanje.¹⁸

Sva tri originalna registra čuvaju se u Centru za povijesna istraživanja u Rovinju – Centro di Ricerche Storiche di Rovigno. Šume Kornarija, Vidorno, Ližnjemoro i Šijana bile su po površini najmanje i zbog toga, s povijesnog aspekta, manje značajne. Osim toga, poznato je da drvo iz tih šuma nije bilo visoke kvalitete.¹⁹

U doba Italije opsežne radove melioracije dolina istarskih rijeka (poglavito Raše i Mirne) pratilo je uređivanje bujica i pošumljavanje slivova i zaštitnih pojasa, kao i sječa šuma u do tada nedostupnim dijelovima Čičarije.

Nakon Drugog svjetskog rata državnim šumama upravljalo je šumsko gospodarstvo Viševica iz Rijeke. Koncem 1947. osnovana je Uprava za pošumljavanje i melioraciju krša na Sušaku, koja je preko Sekcije za pošumljavanje u Pazinu djelovala i na području Istre. Do 1955. pošumljene su mnoge goleti, iako su se tome suprotstavljali privatni vlasnici, smatrajući da pošumljavanje ugrožava stočarstvo. God. 1960. ustanovljeno je Šumsko gospodarstvo Buzet. Duž jugoistočne obale Istre šuma se koristila za

¹⁴ Nakon gimnazijskog školovanja u Linzu, Ressel je 1809. školovao se za topnika u Češkim Budějovicama. Od 1812. studirao je u Beču tehničke predmete, ekonomiju i medicinu, a završio je šumarstvo. God. 1817. bio je postavljen za šumara u Pleterju (jugozapadno od Brežica, odnosno sjeverno od Žumberačke gore), a potom je od 1821. do 1836. službovao u Trstu, Motovunu i Ljubljani. Od 1836. bio je u službi ratne mornarice u Veneciji i Trstu. Ostavio je tridesetak izuma na različitim područjima tehnike. Izradio je nacrt za regulaciju rijeke Mirne i delte Neretve (1831.), za pošumljavanje istarskog (1842.) i tršćansko-goričkog krasa. Napisao je niz rasprava o izvoznjoj carini, osnivanju vinogradarske zadruge za Istru, o sanaciji austrijskih financija itd. Za austrijsku ratnu mornaricu bila je važna njegova služba intendanta za primanje i uzgoj drva za brodove (Istarska enciklopedija, *nav. dj.*, natuknica Josipa ORBANIĆA na str. 686., a detaljnije o njemu usp. C. GALLO – J. HRKA, Motovunska šuma, *nav. dj.*, str. 16.-17.).

¹⁵ Istarska enciklopedija, *nav. dj.*, str. 790.

¹⁶ Isto, str. 621.

¹⁷ Marino BUDICIN, I gruppi forestali »Leme-Vidorno«, »Lisignamoro-Siana« e »Montona-Corneria« nei piani di assestamento del periodo italiano, *La Ricerca – Bollettino del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, numero 46-47, Rovigno 2005., str. 7.

¹⁸ Marino BUDICIN, Il gruppo forestale »S. Marco-Corneria« nel Piano di assestamento per il decennio 1933-1942. Contributo alla conoscenza delle sue vicende storiche, *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, vol. XXXV, Rovigno-Trieste 2005., str. 499.-547.

¹⁹ M. BUDICIN, I gruppi forestali, *nav. dj.*, str. 8.

proizvodnju vapna paljenjem vapnenica, dočim se drveni ugljen palio u karbunicama u nedostupnim šumama.

Prvi programi gospodarenja šumama za društvene su šume izrađeni 60-ih godina, a za privatne 70-ih. Osim za ogrjev, drvo se koristilo i za preradu u celulozu te za drvene ploče. Tih se godina pošumljavala crnogorična šuma Kontija (Šumarija Poreč) i podizali su se nasadi na rtu Kamenjaku (Šumarija Pula). Potom se 80-ih godina pošumljavalo i okolicu Bujštine. Od 90-ih godina donose se izmjene i dopune Zakona o šumama, osniva se Javno poduzeće Hrvatske šume i dolazi do bitnih promjena u financiranju zaštite šuma.²⁰

Hrvatske šume d. o. o. Zagreb – Uprava šuma – Podružnica Buzet naziv je za trgovačko društvo koje gospodari državnim šumama u Istri (uz iznimku Nacionalnog parka Brijuni) te na Cresu i Lošinju. U njezinom su sastavu šumarije Buje, Buzet, Cres-Lošinj, Labin, Opatija, Pazin, Poreč, Pula i Rovinj. Trgovačko društvo je u državnom vlasništvu i pravni je nasljednik Javnog poduzeća Hrvatske šume i nekadašnjih društvenih poduzeća. Gospodari površinom od 72.419 hektara. Prema namjeni, gospodarskih je šuma 65.542 hektara, šuma posebne namjene 5.654 hektara, a zaštitnih šuma 1.223 hektara.²¹

U kategoriju šuma posebne namjene uključene su šume za odmor i rekreaciju, park-šume, posebni šumski rezervati, šume za znanstvena istraživanja, dijelovi s režimom stroge zaštite na području parka prirode Učka i zaštićenog krajolika Lisina.

IV. KRITIČKI OSVRT NA MLETAČKE ZAKONE O ISTARSKIM ŠUMAMA

Terenski pregled i nadzor šuma u Istri vršili su posebni čuvari koje su birale seoske općine na svojim godišnjim zasjedanjima. Ako se ne bi pronašao krivac, za nepravilnosti koje su se dogodile u šumama bili su – pored lugara – odgovorni i seoski župani i požupi. Čini se da se tijekom vremena čitav sustav nadzora nad šumama nije pokazao dovoljno efikasan, pa je 1708. Arsenal predložio Senatu da izabere jednog ili dvojicu kapetana koji bi vršili nadzor nad šumama i vodili sve radove u njima. God. 1778. Senat je odlučio otvoriti novo službeničko mjesto nadzornika šuma u Istri, koji se trebao birati svakih osam godina. Naslov mu je trebao biti *Presidente Ispettore alla coltura boschiva della Provincia dell'Istria ed isola di Veglia*.²² Iz zapovijedi koju je iste godine izdao Kolegij nad šumama, saznajemo da je u to doba u Buzetu postojala ustanova pod nazivom *Sovrintendenza dei boschi della Provincia d'Istria ed isola di Veglia*, kojoj je navedeni službenik vjerojatno bio na čelu. Njezino se područje dijelilo na dva kapetanata: jedan s ove, a drugi s one stranu Mirne. Nadzorništvo je bilo neposredno podvrgnuto rašporskom kapetanu, a zapovijedi za svoj rad primalo je do 1782. od dvojice mletačkih magistrata: providura nad šumama i drvom te uprave Arsenala. Nakon te godine upravljanje šumama koncentrirano je u inkvizitoratu mletačkog Arsenala u Veneciji.

Polovicom XV. stoljeća došlo je do bitnih promjena u mletačkoj politici snabdijevanja drvom. Osnivanje novog organa, koji je u svojem nazivu istaknuo brigu oko šuma, bilo je samo jedan od vanjskih znakova te promjene. Nov način gledanja na pitanje opskrbe drvom posebice je došao do izražaja u nizu novih propisa koji su bili izdani neposredno nakon 1450. Odredbom Senata iz rujna 1451. uvedena je obveza mletačkih podanika da po potrebi besplatno vrše sječu i prijevoz drva za javne potrebe u svim šumama bez obzira na to tko im je bio vlasnik. Potom je u prosincu 1452. izdana zapovijed kojom je sva odgovornost za šume pripala općinama. One su se smjele služiti šumama na svojem području samo pod uvjetom da ih ne uništavaju, otuđuju ili daju u zakup.²³

Nije točno poznato kakav su odjek imali novi propisi: kako su na njih reagirale pojedine općine, a kako seljaci. Ipak, postoje podaci o sporovima koji su se vodili između pojedinih općina i providura nad šumama u Veneciji. Najviše je bio pogođen gradić Motovun, čija se šuma – najveća u Istri – počela tre-

²⁰ Istarska enciklopedija, *nav. dj.*, str. 790.

²¹ Isto, str. 791.

²² D. KLEN, Mletačka eksploatacija, *nav. dj.*, str. 211.

²³ Isto, str. 212.

tirati kao državna. Kasnije su motovunskoj općini na raspolaganje prepuštena tri dijela (*prese*): Tarmar, Lume i Momparezzi. Zbog šume Kavaljer u sporu su bile i općine Novigrad i Brtonigla.

Nove zapovijedi izdane su potom u rujnu 1457., u siječnju 1468., u srpnju 1470., u siječnju i srpnju 1475., u siječnju i prosincu 1476., u ožujku 1487. i u rujnu 1490. Tako česta izdavanja dodatnih propisa o šumama pokazuju da nova mletačka politika na samom početku očito nije bila temeljito razrađena. Osim toga, nova su pravila tijekom primjene sasvim sigurno nailazila na specifične prilike ili nepredviđene okolnosti, zbog kojih je potom moralo doći do izdavanja dopuna, pa i promjena postojećih propisa.²⁴

Zapovijedi iz 1475. zabranile su pretvaranje šuma u bilo koju drugu kulturu, a dopuštale su sječu iste šume (tzv. *boschi cedui* ili *sobboschi*) samo u razmacima od dvanaest godina. Propisale su obvezu pošumljavanja u određenom roku, a najstrože zabranjivale ispašu stoke u mladoj šumi. Općine su morale postaviti i same plaćati šumske čuvare i lugare.

Odredba iz 1476. zabranjuje ponovnu sječu šume prije razmaka od 10 godina i bez pregleda nadzornih organa, općinama ne dopušta ugovaranje novih zakupa šumskih područja, pretvaranje zemljišta pod šumom u drugu kulturu, paljenje šuma, ispašu stoke prije razmaka od pet godina od prethodne sječe šume te izvoz drva iz Istre bilo kamo osim u Veneciju.

Propisi na temelju kojih je Venecija odredila etatizaciju svih stabala od kojih se moglo dobiti građevno drvo (1452.) i svih hrastovih stabala uopće (1475.) pokazuje odluku da u vlastitoj režiji osigura podmirenje potreba najvažnijih državnih ustanova: Arsenala i ratne mornarice. Od tada je sve drvo postalo državno, čak i ono u općinskim i privatnim šumama. Takve su odluke jamačno iziskivale provođenje nekih tehničkih priprema na terenu, u šumama. Zato se prišlo obilježavanju hrastovih stabala, njihovom popisivanju i uopće evidentiranju i najmanjih šumskih kompleksa, s osnovnim karakteristikama vrste drva, veličine, starosti, vlasništva, lokacije, granica i sl. Te popise rezerviranih, odnosno etatiziranih hrastova (*rassegna de roveri*) i evidentiranje stanja šumskih površina (katastaciju šuma) bilo je potrebno ponavljati u stalnim vremenskim razmacima, kako bi se na taj način uvijek imalo točno saznanje o stanju šuma i zalihama drva u njima. Najraniju vijest o obilježavanju etatiziranih stabala u Istri nalazimo 1538., kada je Vijeće desetorice odredilo da arsenalski tesarско-stolarski predradnici (*proiti*) pođu u Istru zajedno s notarom providura za šume i drva i tamo obilježe sve hrastove – one dobre i one koji će to postati (*roveri buoni e quelli che sono per venire tali*) i da o tome sastave posebne popise. Ista je zapovijed propisala obvezu mjerenja svih šuma (*perticar li boschi*) i određivanja njihovih granica.

Obilježavanje stabala vršilo se posebnim pečatima izrađenim u obliku željeznih čekića (*manarina*), kojima se udaralo po određenim mjestima u stablo. Stabla su ocjenjivali arsenalski predradnici ili obični stolari (*marangoni*), koji su dobro poznavali drvo. Istodobno su u posebne evidencije registrirana etatizirana stabla, da bi Arsenal imao pregled raspoloživih količina drva. Registracija svih šuma u Istri povjeravala se posebnom povjerenstvu koje je činio jedan providur za šume ili jedan *patron* Arsenala, uz pratnju posebnog notara. Povjerenstva su obvezatno morali pratiti dobri poznavatelji kraja i šuma, a to su uglavnom bili predstavnici općina, župani, požuپی i općinski lugari.²⁵

Protekom vremena, popisi i katastri postajali su zastarjeli, jer se stanje šuma neprestano mijenjalo, između ostalog i zbog prirodnih pojava, pa ih je trebalo povremeno obnavljati. Iz praktičnih je razloga Vijeće desetorice u veljači 1549. zapovjedilo da se iz Istre mora slati izvješća o izvršenoj sječi, kao i sve prijave za prijestupe u šumama.²⁶

Neke su terminacije, poput one koju je u studenom 1693. objavio rašporski kapetan Gerolimo Caotorta, potpuno ponavljale već štampani proglas (u ovom slučaju, onaj Andree Erizza iz travnja 1669.). Terminacija koju je u travnju 1716. izdao rašporski kapetan Lauro Querini imala je vrlo dugi tekst, jer je ponavljala brojne zapovijedi i zabrane, uočivši da je stanje šuma u Istri nezadovoljavajuće i zapušteno. Zuanne Pizzamano, također rašporski kapetan, svoj je proglas iz lipnja 1718. dao tiskati kao knjižicu pod naslovom »Ordini regolativi la materia dei boschi in Provincia d'Istria«. Neke je od zabilježenih

²⁴ Isto, str. 213.

²⁵ Isto, str. 214.-215.

²⁶ Isto, str. 216.

zabrana bilo nemoguće poštivati: iako nije bilo dopušteno sjeći hrastove ili njima trgovati, to se itekako javno činilo.²⁷

Jedan od rijetkih mletačkih rektora koji je pokazao razumijevanje za potrebe seljačkih gospodarstava za drvom, a nije kao ostali doslovno ponavljao prijašnje odredbe i prijetio kaznama, bio je spomenuti Pizzamano, koji je istodobno obnašao i dužnost inkvizitora nad šumama u Istri (1717. – 1719.). Navedenim »Propisima« sve šume na području Novigrada i Umaga podijelio je u tri kategorije: u prvoj je zabranio ispašu i sječu; u drugoj je dopustio ispašu, a zabranio sječu; šume treće vrste ostavio je na raspolaganje vlasnicima i to isključivo za gorivo drvo potrebno Istri ili Veneciji. Potom je u lipnju 1718. donio novu odluku da će svi članci njegovih »Propisa« postupno početi vrijediti i za ostale dijelove Istre, kako se bude izvršavala katastikacija i raščlanjivanje vrsta šuma. Bitni sadržaj tih dopunskih članaka odnosio se na stvaranje četvrte vrste šuma: bile su to šume koje su imale kvalitetno drvo, ali su se nalazile na teško dostupnim mjestima za odvoz do utovarnih luka. Pizzamano je smatrao da je dio tih šuma ipak prikladan za odvoz drva, ali uz nešto veće troškove prijenosa krupnih komada (trupaca).²⁸ Vrlo je sustavno izvršio novu katastikaciju šuma, ne samo na temelju starih katastika, već i javnog pozivanja svih vlasnika šumskih površina. Svima onima koji nisu prijavili svoje površine na kojima su rasli cerovi i hrastovi zaprijetio je da će se takvi šumski prostori *ipso facto* smatrati šumama prve vrste i da će u njima biti zabranjena sječa i ispaša. Međutim, nije poznato je li Pizzamano uspio dovršiti katastikaciju istarskih šuma na način kako ju je započeo i jesu li na temelju toga njegovi propisi o šumama stupili na snagu na cijelom području mletačke Istre.

Pizzamanov katastik čuva se u Državnom arhivu u Veneciji, a sastavljen je na temelju njegove posjete koju mu je u rujnu i studenom 1717. te u veljači 1718. zapovjedio Senat. Njime su šume, prema situaciji koja je u njima zatečena, podijeljene u četiri kategorije (reda), prema proglasima i tiskanim pravilima, koje je javna vlast prihvatila dukalima iz prosinca 1718. te lipnja i kolovoza 1719.²⁹

Izdavanje proglasa i zapovijedi za šume u Istri i sječu u njima nastavilo se i kasnije. Velika nestašica i skupoća drva u Veneciji potaknuli su providure nad šumama da u svibnju 1734. za Istru izdaju poseban proglas o zaštiti, nadzoru i sjeći šume i o otpremanju drva u Veneciju. U tom su proglasu ponovljeni gotovo svi prijašnji propisi o šumama, a posebice su bile naglašene odredbe o kaznama. Nije, međutim, bila spomenuta Pizzamanova podjela istarskih šuma na kategorije. Proglasima iz 1743., 1753. i 1754. ponovno je bila zabranjena ispaša u svim javnim šumama.

S obzirom da se – uslijed djelovanja različitih čimbenika – stanje šuma učestalo mijenjalo, promjenama je bila podložna i njihova kategorizacija po kvaliteti, što je – između ostalog – vidljivo i iz Generalnog popisa svih šuma u Pokrajini Istri³⁰ koji je sastavljen prema katastiku rašporskog kapetana

²⁷ Isto, str. 217.

²⁸ Isto, str. 218.

²⁹ *Catastico de Boschi, Molini e Valche della Provincia d'Istria. Stabilito dall'Ill[ustrissim]o, et Ecc[ellentissim]o s[ignor] Zuanne Pizzamano Cap[itani]o di Raspo nella visita comandata dall'Ecc[ellentissim]o Senato con Ducali 8. Settembre 1717, 4 novembre, e 19 febraro susseguente, e questo con la divisione delli Boschi stessi in quattro gradi, giusto la loro situazione, e qualità, il tutto a Territorio per Territorio per esser poi sopra ognuno a norma del proprio grado obbedito quanto resta prescritto dal Proclama, e Regole a stampa stabilite da S[ua] E[ccellenza] con pubblica approvazione, come in Ducali 20 Dicembre 1718, 10 Giugno, e 26 Agosto 1719.* (Copia), ARCHIVIO DI STATO DI VENEZIA, dalje: ASVe), *Provveditori sopra legne e boschi*, busta 241/II. Spis započinje Indeksom mjesta (*Indice delle Ville, e Terre*), a potom slijedi bilješka o broju šuma u Pokrajini Istri, po klasifikaciji i po području, opisanih u katastiku (*Nota del numero de Boschi della Provincia d'Istria divisi in quattro gradi a Territorio per Territorio, descritti nel presente Catastico*). Dokument sam pronašao tijekom rada u spomenutom arhivu, 8. travnja 2011.

³⁰ *Piedelista Generale di Tutti li Boschi della Prouintia dell'Istria diviso in quattro classi di Primo; Secondo; Terzo; e Quarto Ordine coi loro Traslati da Classe a Classe, e con gli accrescimenti in cadaun Ordine giusto al Cattastico formato da Sua Eccellenza Signor Lorenzo Contarini Capitano di Raspo, Giudice Delegato Inquisitor a Boschi negli Anni 1753-54,* ASVe, *Provveditori sopra Boschi*, busta 228/11. Rukopis dokumenta lijep je i čitljiv, papir je tvrd i većeg formata. Nakon navedenog naslova slijedi tablični prikaz šuma po gradovima i trgovištima (*Nomi della Città e Terre di tutta l'Istria*). Dokument sam pronašao tijekom rada u spomenutom arhivu, 7. travnja 2011.

Lorenza Contarinija, delegiranog suca i inkvizitora za šume iz 1753. – 1754.³¹ Tim su popisom istarske šume podijeljene u četiri kategorije (reda), a označene su i promjene iz klase u klasu.

Posljednja mletačka opsežnija zapovijed za istarske šume bila je ona iz prosinca 1777., štampana dvojezično, »da se moxe boglie razumiti«. Izdao ju je Kolegij nad šumama, a na »ilirikom« joj je naslov glasio: »Naredjenje Priusviscenoga Kollegia Varh Dubravah, Dneva 16. Prossincza 1777. Za straxu, nauku i texanje Dubrava Darxave od Istrie. Potvardjeno s Naredbami Priusviscenoga Senata 22. Studenoga 1777. i 23. Travnja 1778.«³² Da bi se izbjegnule nepravilnosti koje nastaju zbog mnogobrojnosti zakona, po objavljivanju ove zapovijedi trebala su prestati vrijediti sva prijašnja pravila u tom predmetu. Odredbe koje su ovdje prikupljene na jednome mjestu predstavljaju konačan oblik mletačkog zakonodavstva o šumama u Istri. Sve su istarske šume podijeljene u dvije kategorije. Prvorazredne šume, one na najboljem tlu, posebno su iscertane i obilježene znakovima na živom kamenu (međašima) u kojima je prikazana veličina tih šuma. U tu skupinu šuma spadaju i manji dijelovi zemljišta, »ivičnjaci« s izvrsnim hrastovima. Ti su samo ucrtani i zabilježeni u katastiku pod nazivom »coronali«. Drugorazredne šume, neuporabive i na sterilnom tlu, ucrtane su i samo upisane u katastik. One su ostale namijenjene potrebama pokrajine, općina i Venecije, ali tek nakon što u njima bude posječeno ono što valja za Arsenal. U šumama prve kategorije trebalo je obavljati generalnu sječu i prorjeđivanje prvih osam godina. Obaviješteni osam dana unaprijed, vlasnici tih šuma morali su na vrijeme pripremiti potrebnu radnu snagu za sječu. Od posječenog se drva sve ono što je bilo potrebno Arsenalu obilježavalo, a nepotrebno granje se ostavljalo općini ili privatnim vlasnicima.³³ I u ostalim šumama (tzv. *boschi inutili*) trebalo je tijekom prvih osam godina obaviti sječu i odvojiti drva za Arsenal, nakon čega su te šume ostale na slobodno raspolaganje vlasnicima, iako su oni bili obvezni davati drvo za druge javne potrebe: mostove, stražarnice, javne zgrade i sl. »Naredjenje« ponavlja odredbe najvažnijih ranijih zapovijedi: zabrane sječe, oštećivanja šuma, čupanja mladica i ispaše. Nije bilo dopušteno podizati vapnenice i pripremati slatki ugljen u šumama ili blizu njih (najmanja udaljenost morala je biti dvije milje). Za uporabu drva u navedene svrhe trebala je posebna dozvola Senata. Nakon tih općih načela i propisa, u »Naredjenju« su bili doneseni i osnovni propisi o službi, službenicima i organima koji su na području Istre pravila morali provoditi u djelo. Šumske čuvarе birali su općinski zborovi na tri godine, između najsposobnijih muškaraca od 30 do 60 godina. Ta se dužnost morala primiti pod prijetnjom kazne. Čuvari šuma morali su paziti ne samo da se u šumama ne pravi štetu, nego i da se ne pobire trava ili žir. Sitnu stoku zatečenu u općinskim šumama moglo se ubiti ili prisvojiti. Krupna se stoka zaplijenila, a nakon prijave rašporskoj kancelariji vraćala se vlasniku tek nakon što je platio globu od osam libara za svaki komad. U ponovljenom slučaju stoka se oduzimala bez odštete.³⁴ Čuvari šuma morali su slušati zapovijedi, kao nagradu za svoj rad imali su pravo nošenja oružja tijekom vršenja službe, a uživali su i osobni oprost od svih obveza. »Naredjenje« je određivalo da dva kapetana, jedan nadležan za područje s jedne strane Mirne, a drugi za područje preko nje, zapovijedi za svoj rad primaju od Vrhovnog nadzorništva šuma u Istri i na otoku Krku, sa sjedištem u Buzetu. Kapetani su morali nazočiti godišnjim sjećama drva, davati upute za pripremanje raznih komada drva prikladnih za potrebe Arsenal a i to prema slikama uzoraka koje su se nalazile u rašporskoj kancelariji. Dužnost im je bila savjetovati Vrhovno nadzorništvo pri određivanju rezervacije stabala za Arsenal, odnosno oslobađanja od te obveze. Kapetani su se brinuli i o otpremanju drva do ukrcajnih luka. Osim

³¹ *Cattastico dè Boschi e Terreni Boschivi della Provincia d'Istria. Formato dall'Il[ustriss]mo, et Ecc[ellentiss]mo s[igno]r Lorenzo Contarini Capitanio di Raspo Giudice Delegato Inquisitor straordinario a Boschi negli anni 1753, e 1754 (Copia), ASVe, Provveditori sopra legne e boschi, busta 241/II. Katastik ima ukupno 48 stranica, od čega 24 ispisane i 24 bijele (prazne). Listovi su neoštećeni, a tekst čitljiv. Snalaženje olakšava Indeks šuma i šumovitih terena (*Indice dè Boschi, e Terreni Boschivi contenuti nel presente Catastico*), a potom slijedi i tablični pregled svih šuma Pokrajine Istre, podijeljen u četiri kategorije i po područjima (*Ristretto di tutti Li Boschi della Provincia d'Istria descritti nel presente Catastico divisi in quattro Classi a Territorio per Territorio*). Tablica se nalazi na jednom listu formata A 3 (ispisanom s obje strane). Dokument sam pronašao tijekom rada u spomenutom arhivu, 7. travnja 2011.*

³² Miroslav BERTOŠA, *Istra, Jadran. Sredozemlje. Identiteti i imaginariji. Feljtoni, elzeviri, kolumne*, Zagreb 2003., poglavlje »I iliricki da se moxe boglie razumiti«, str. 293.-296.

³³ D. KLEN, *Mletačka eksploatacija, nav. dj.*, str. 220.

³⁴ Isto, str. 221.

plaće, ni od koga nisu smjeli primiti nikakvu nagradu. Vrhovno nadzorništvo moralo je na temelju kopije šumskog katastra pratiti i nadzirati izvršavanje svih sječa i prorjeđivanja šuma prve i druge kategorije.³⁵ Vrhovni nadzornik brinuo se i o sadnji šume. Bio je podređen rašporskom kapetanu i nije smio primati nikakvu nagradu osim plaće. Da bi stanovnici mletačke Istre bili dobro upoznati sa svim odredbama, »Naredjenje« su svake godine u prosincu objavljivali kancelar mletačkog rektora u svakoj općini te svaki župnik u crkvi, kad u njoj bude najviše vjernika. Šumsko zakonodavstvo za Istru u idućim se godinama više nije nastavilo, a tome je svakako pridonio i blizak kraj Mletačke Republike.³⁶

V. STANJE ISTARSKIH ŠUMA PREMA PODACIMA IZ KATASTIKA I REKTORSKIH IZVJEŠĆA

Za razliku od Dalmacije ili Apeninskog poluotoka, u mletačkoj Istri nije bilo pravih teoretičara iz područja šumarstva, pa se vjerodostojnim tumačima državnih stajališta i javnog mnijenja o važnosti šuma mogu smatrati istarski providuri, posebice »providuri za šume« (*Provveditori sopra boschi*), rašporski kapetani te neki drugi mletački rektori.

U Istri su najpoznatiji mletački katastici šuma i raspoloživog drva, koje su sastavili Fabio da Canal (1566.) te *patron* Arsenala i poslanik za šume Vincenzo Morosini (1776.).

Da Canalov katastik (*Catasticum Fabii de Canali provisoris super lignis in Histria et Dalmatia*) čuva se u Državnom arhivu u Mlecima, a sadrži najstariji sačuvani i poznati popis vlasnika šuma u Istri, u kojima je bilo drva za loženje. Bogat je vrlo dragocjenim detaljima s područja gospodarstva, ali i toponomastike i onomastike. Snabdijevanje drvom za Grad na Lagunama, izgrađen na drvenim stupovima, oduvijek je imalo veliko značenje. Naposljetku, Venecija je još 1227., duždevim javnim proglasom na Rialtu, zabranila svim Mlečanima da u lukama sjeverno od crte koja je povezivala Zadar i Ravenu utovaruju na lađe drvo koje nije bilo namijenjeno *Serenissimi*. Čim je Mletačka Republika učvrstila svoju vlast nad dijelom Istre, uprava se počela baviti pravilnim gospodarenjem šumama, a da bi se u tome uspjelo valjalo je izraditi temeljiti inventar, popis šuma i svih stabala u njima.³⁷

Prema dosadašnjim istraživanjima, najranije se spominje do danas ne odveć poznat katastik koji je u prvoj polovici XVI. stoljeća sastavio Giacomo Celsi. Iako ga povijesna vrela citiraju, danas se smatra zagubljenim, možda i zbog česte uporabe na terenu. Da Canalov je katastik drukčiji od kasnijeg Morosinijevog, jer se odnosi samo na šume s gorivim drvom i to one u kojima je eksploatacija moguća i ekonomična s obzirom na troškove vezane za prijevoz do utovarnih mjesta na obali. Zato su u ovom katastiku izostavljene šume s područja Buzeta, Kostela, Završja, Oprtlja, Vižinade, Kopra, Milja, Izole i Pirana. Da Canalov je katastik manji od Morosinijevog, ali je također vrlo značajan zbog važnih podataka koje sadrži.

Kad je Fabio da Canal imenovan providurom za drvo u Istri, zapovjedbom mu je da po povratku sa službe donese katastik svih šuma na poluotoku u kojima ima gorivog drva. Kako bi izvršio taj zadatak, providur je na konju obilazio sva potrebna mjesta. Od općina u kojima je bio dobivao je vještake koji su mu davali potrebne podatke: naziv šume, veličinu, ime vlasnika i količinu drva koja se odmah ili u određenom roku mogla očekivati.³⁸

U katastiku su ubilježene i utovarne luke (*carregadori*) te je naznačeno koliko su one bile udaljene od svake šume s gorivim drvom. Da bi slika mogućnosti iskorištavanja šuma bila točnija, da Canal je za one općine u kojima je popisao šume u katastik zabilježio i podatke o broju stanovnika, broju volovskih zaprega i broju krupne i sitne stoke. Time je želio upozoriti na općinske potrebe za ispašom, ali i na opasnost za šume kojima je stoka mogla nanijeti štetu, pa je na to valjalo paziti. Posebice se okomio na

³⁵ Isto, str. 222.

³⁶ Isto, str. 223.

³⁷ Danilo KLEN, Katastik gorivog drva u istarskim šumama pod Venecijom – sastavljen od Fabija da Canal, g. 1566., *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XI.-XII., Rijeka 1966.-1967., str. 7.

³⁸ Isto, str. 8.

davanje prava ispaše u šumama stranim pastirima, uz naplatu travarine. Od toga su korist imale blagajne mletačkih rektora, ali šumama je nanesena ogromna šteta. U mletačkim se izvješćima može pročitati da je »Istra uništena, pojedena i požderana od stoke i to ne samo u šumama, nego i na poljima, vinogradima i – što je najgore – popaljena je od pastira«. Oni, naime, da bi pri povratku iduće godine našli dobru travu za ispašu, prigodom odlaska pale šume.³⁹

Podatke je u katastik ručno unio da Canalov tajnik Lucio del Bello, član poznate koparske obitelji. Kodeks se sastoji od 50 listova uvezanih u kožne korice, a tekst se nalazi na njih 42. Na prednjoj je strani naslikana božica pravde s mačem u jednoj i vagom u drugoj ruci. Izvornik katastika napisan je kancelarijskom kurzivom.⁴⁰

U katastik su unesena i da Canalova predviđanja o tome koliko će koja šuma u budućnosti dati gorivog drva. Predviđao je i neke mjere čuvanja šumskih površina, primjerice, zabranu ispaše da stoka ne bi oštetila šumu ili uvođenje redoslijeda sječe.⁴¹

Valja svakako napomenuti i činjenicu da mjera kojom je izražena količina gorivog drva u da Canalovom katastiku nije uvijek jedinstvena. Koriste se termini *stroppa* (naramak)⁴², *passo* (korak), *carro* (kola), *burchio* (vrsta lađe), no treba istaknuti da u to doba još nisu bile uvedene jedinstvene mjere, pa stoga ova pojava i ne predstavlja neku osobitost ovog katastika.

Šuma s gorivim drvom u Istri je bilo 669: bile su to šume koje su pripadale općini, crkvi, feudalcima, seljacima, ali ima i onih za koje se vlasništvo ne može utvrditi.⁴³ U Istri su gorivim drvom bile najbogatije općinske šume, posebice one na području Pule i Vodnjana. Ostale mletačke općine u Istri nisu se mogle pohvaliti šumama koje su bile toliko bogate gorivim drvom. Primjerice, Motovunska šuma bila je najveća u Istri, ali njezino se drvo koristilo za brodogradnju u mletačkom Arsenalu. Šume na području Kopra bile su toliko udaljene od morske obale da se trošak prijevoza nije isplatio.⁴⁴ Šume na Buzeštini bile su bogate drvom, no njegov prijevoz i dopremanje u Mletke predstavljao je težak, gotovo nemoguć pothvat. Isto vrijedi i za šume oko Kostela, koje su od luke Baštije na Mirni bile udaljene najmanje 10 milja. Uz udaljenost, krivi su bili i vrlo loši putovi.

Nakon općinskih, šume u rukama seljaka bile su bogate gorivim drvom. Uzevši u obzir veliki broj šuma u rukama privatnika, može se ustvrditi da je polovicom XVI. stoljeća većim dijelom gorivog drva u mletačkoj Istri raspolagao privatni posjednik.⁴⁵

Za označavanje dijelova površine pokrivene šumom da Canal u katastiku koristi različite nazive: *bosco* (šuma), *presica* (presika)⁴⁶, *centa* (ograđeni prostor)⁴⁷, *seraia* (ograđena šuma)⁴⁸, *fratta* (manje površine šume za sječju među njivama)⁴⁹, *prostim* (općinska šuma)⁵⁰, čak i *xatica* (zatka)⁵¹.

Žaleći se na raznovrsne štete u šumama, providur da Canal upozorava na one koje nanose mornari i galijoti s mletačkih ratnih brodova, koji se u šumama blizu obale potajno snabdijevaju gorivim drvom.

³⁹ Isto, str. 18.

⁴⁰ Isto, str. 9.

⁴¹ Isto, str. 10.

⁴² Naramak je teško usporediti s nekom današnjom mjerom, jer je drvo bilo različite dužine, a također i težine.

⁴³ D. KLEN, Katastik gorivog drva, *nav. dj.*, str. 11.

⁴⁴ Isto, str. 12.

⁴⁵ Isto, str. 13.

⁴⁶ Na Fratriji, benediktinskom feudu Sv. Mihovila na Limu, taj se naziv odnosi na umjetno uzgojenu šumu za dobivanje kolaca i granja za gospodarske potrebe, ali i na sklonište za stoku tijekom ljetne žege (pripeke). D. KLEN, Fratrija, *nav. dj.*, str. 80.

⁴⁷ Naziv, međutim, označava i površinu rezerviranu za ispašu volova.

⁴⁸ D. KLEN, Katastik gorivog drva, *nav. dj.*, str. 14. Naziv se odnosi i na zatvoren pašnjak ili ogradu. Enrico ROSAMANI, *Vocabolario giuliano*, Bologna 1958., str. 1005.

⁴⁹ Naziv označava i predjele obrasle niskim mladim gustišem, odnosno makijom. Isto, str. 402.

⁵⁰ Uz šumu, tim je nazivom obilježen i općinski pašnjak. E. ROSAMANI, *Vocabolario giuliano*, *nav. dj.*, str. 832.

⁵¹ Ovaj je naziv u izvorima potvrđen na području Barbana, Labina i Plomina, iako je postojao i drugdje. I sa zatki se očekivalo dobivanje određene količine gorivog drva. No, šume svakako nisu bile jedina kultura na zatnama. D. KLEN, Katastik gorivog drva, *nav. dj.*, str. 15.-17. Termin zatka spominje se i u ostavštini barbanskog načelnika Josipa Antuna Batela: Arhiv HAZU, XV-30, a njegovo višestruko značenje na različitim su istarskim primjerima (u mletačkom i austrijskom dijelu) objasnili Branko Fučić, Blanka Vučetić, Vjekoslav Bratulić, Danilo Klen i Miroslav Bertoša.

Na više mjesta u katastiku predlaže da se radi zaštite šume podijele na predjele, u kojima bi se potom sječa provodila redom. Također ističe da je došlo krajnje vrijeme da se počnu primjenjivati odredbe o kaznama koje je mletačka vlast propisala zbog čuvanja hrastovine.⁵²

Morosinijev, pak, katastik opisuje 4.174 šume i dijelove šuma različitih vlasnika, neovisno o svrsi kojoj je drvo iz njih moglo poslužiti. Na temelju tog je izvješća 22. studenog 1777. i 23. travnja 1778. donesen Zakon o šumama za mletačku Istru, tiskan dvojezično, na talijanskom i »ilirskom« jeziku. Dvojezičnost je prisutna zbog činjenice da je zakon valjalo objaviti na način da njegova primjena bude što lakša i razumljivija. Mletačka se administracija, naime, obraćala i hrvatskom žiteljstvu u Istri, pa je bilo potrebno to učiniti na njegovom materinjskom jeziku. Takvu je praksu država provodila i do tada. U obliku uvezane knjižice Zakon je poslan plemićima, svećenicima, sucima, županima, koji su trebali paziti na njegovu primjenu.

Zbog neracionalnog gospodarenja i iskorištavanja od strane privatnika i općinskih vlasti, istarske su šume bile u propadanju, pa je mletačka državna vlast – strahujući da će u kratko vrijeme ostati bez jeftinog i kvalitetnog drva – morala intervenirati.⁵³ Način na koji se registriralo postojanje šumskih površina, a da se nije zanemarilo ni pojedinačna stabla koja su se nalazila na katastarskim parcelama, pokazuje koliko je Venecija zaista držala do istarske hrastovine. Podaci dobiveni mjerenjem i opisivanjem šuma, s naznakom glavnih podataka o vlasniku, odnosno posjedniku, uz označavanje naziva pojedinih čestica, predstavljaju za jezikoslovce dragocjeno vrelo u proučavanju toponimije i antroponimije, a svakako pokazuju i etničku strukturu tog područja. Katastik je i vrlo značajno vrelo za gospodarsku povijest čitave pokrajine, a može poslužiti i pravnim povjesničarima.⁵⁴ Original kodeksa katastika u Državnom arhivu u Rijeci pronašao je 50-ih godina XX. stoljeća Vjekoslav Bratulić, no tiskan je tek 1980.

Istarski providur Nicolò Salamon ostavio je u svojem izvješću, koje je početkom ožujka 1588. pročitano u Senatu, zanimljivo svjedočanstvo, u kojem je naglasio da šume treba dobro održavati i čuvati, kako bi se njihova površina povećala. Važne su za gorivo drvo, ali daju i materijal za gradnju ratnih i trgovačkih brodova.⁵⁵

Dva manja katastika zapadnoistarskih šuma, odnosno prostranih šumskih kompleksa na području Buja, Poreča i Rovinja, priložio je svojim izvješćima iz rujna 1698. koparski podestat i kapetan Marco Michiel Salamon, koji je prema uputi Senata obišao te dijelove Istre. Nastali su upravo u doba novog vala društvenih previranja i nastojanja da se promijene neke bitnije odredbe zakonodavstva o šumama, poput uvođenja glavarine (*testadego*) za podmirivanje tzv. karatade, umjesto dotadašnjeg propisa prema kojem su taj porez snosili samo posjednici volova.⁵⁶

Glavni problem s kojim se mletačka vlast morala suočiti bilo je opadanje istarskih šumskih površina i smanjivanje količine hrastova prikladnih za gradnju brodova. God. 1705. rašporski kapetan Filippo Pasqualigo u svojem pismu Senatu iznosi retrospektivnu rekapitulaciju nekoliko važnih odredaba o šumama, koje ih zbog svoje nedorečenosti nisu mogle zaštititi od propadanja. Pasqualigo navodi činjenicu da je N. Salamon 1587. obišao čitavu mletačku Istru i u svojem katastiku popisao sve hrastove, kolce i mladice (*tutti li Roueri, Tolpi, e semenzali*) izrasle iz sjemena, ali nije izdao terminaciju koja bi ukazala na način kako treba postupati da se dragocjene šume očuvaju. Tek je 1669. rašporski kapetan Andrea Erizzo donio preciznije odredbe o čuvanju šumskog fonda. U rujnu 1670. Senat objavljuje nove propise, kojima je dopustio da hrastovim stablima slobodno raspolažu svi oni koji na svojem zemljištu budu sadili i uzgajali mladu šumu: stabla su postajala njihovo vlasništvo i smjeli su ih sjeći, prodavati i njima raspolagati po svojoj volji. Takav je ustupak Senat obrazložio činjenicom da siromašno istarsko stanovništvo znatan dio svojih sredstava za život ostvaruje sječom i prodajom loživog drva. Bilo je nemoguće

⁵² D. KLEN, Katastik gorivog drva, *nav. dj.*, str. 18.

⁵³ V. BRATULIĆ, Catastico generale, *nav. dj.*, str. VII.

⁵⁴ Isto, str. IX.

⁵⁵ *Relation del Clarissimo M. Nicolò Salamon ritornato di Proveditor nell'Istria, letta alla sua presentia nell'Eccellentissimo Senato à 5 Marzo 1588*, u: Pietro KANDLER, *Notizie storiche di Pola*, Parenzo 1876., str. 387.-388.

⁵⁶ Miroslav BERTOŠA, Dva katastika zapadnoistarskih šuma iz godine 1698., *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XXI., Rijeka 1977., str. 244.

očuvati hrastova stabla kada je loživo drvo dobro prolazilo na istarskom i mletačkom tržištu. Osim toga, pojedincima se dopuštalo sjeći hrastove za održavanje objekata javne važnosti (primjerice, vlasnicima mlinova). Pasqualigo primjećuje da izdane dozvole nemaju ograničen rok, pa se sječa stabala nastavlja godinama i desetljećima.

Salamonovi se katastici iz 1698. kronološki nadovezuju na Pasqualigove opaske o mletačkim propisima o šumama. I koparski je podestat i kapetan svoju pozornost najviše zadržao na problemu uništavanja šuma, istaknuvši nekoliko bitnih uzroka te pojave. S jedne strane postoji »nasilna sklonost žitelja da se bavi opskrbom drva, a to im je lijeno zanimanje toliko omiljeno da zbog njega, na vlastitu štetu, zapuštaju obrađivanje zemlje«. Velika potražnja *fašina*, naramaka drva za loženje, dovodi do nemilosrdnog iskorištavanja šuma: kradljivci ne sijeku grane, nego ih lome i kidaju, pa to upropaštava stablo.⁵⁷ Proizvodnja slatkog ugljena u sjevernoj Istri nanosi osobitu štetu šumama, jer ugljenari sijeku stabla i čupaju panjeve. Za državne je interese štetna i rasprostranjena izrada dužica za bačve, pri čemu se koriste hrastova debla, dakle, drvo najbolje kvalitete i najprikladnije za gradnju brodova. Iako su pojedine općine uživale pravo sječe niskih stabala i pasenja stoke, kod korištenja tih povlastica ipak su stradavale mladice i grane stabala. U velikoj šumi Frata, koja se djelomice protezala sve do Linskog zaljeva, posade brodova koriste priliku da u državnoj šumi potajno nasijeku drva za prodaju, pa je šuma već tako prorijeđena da gotovo i nema mladica, zbog čega se – veli Salamon – može smatrati izgubljenom za Arsenal.

Unatoč strogim zabranama i kaznama državne vlasti, stanovnici mletačke Istre često su krčili dijelove šumskih površina i pretvarali ih u obradivo zemljište. U okolici Rovinja i Rovinjskog Sela tako su još polovicom XVI. stoljeća od tri šume nastale oranice, vinogradi i maslinici.⁵⁸ U istom su razdoblju seljaci iskrčili nekoliko parcela unutar Marčanske šume i pretvorili ih u njive, pa je istarski providur Lodovico Memo posebnom proklamacijom iz svibnja 1590. odlučio da se sve šumske površine moraju vratiti u prvobitno stanje.⁵⁹

Iako je stalno doseljavanje novog žiteljstva, uz sve veći razvitak stočarstva, smanjilo postojeće zemljišne površine, sustavno krčenje šuma i njihovo pretvaranje u oranice, vinograde i maslinike nije bilo moguće, jer je mletačka uprava budno pazila na šume. Seljaci su u šumama doslovno uzimali granu po granu, stablo po stablo i zato je tek nakon mnogo desetljeća učinak takvih nastojanja mogao postati vidljiv. Valja stoga istaknuti činjenicu da je mletačko zakonodavstvo o šumama bilo u velikom raskoraku sa stvarnim životnim potrebama istarskog stanovništva, jer je bilo usmjereno na osiguravanje probitka Grada na Lagunama. Mjere poduzete za očuvanje šumskog fonda uglavnom su bile represivne i neučinkovite. Zato je propadanje šuma i zapuštanje brige o hrastovim deblima (predviđenim za potrebe mletačkog Arsenala) moglo sve više uzimati maha. Prema Salamonovoj procjeni (iz 1698.), na teritorijima četiriju istarskih gradova (Buja, Novigrada, Poreča i Rovinja) bilo je oko 200 šuma, u kojima je stanje bilo ovakvo:

Hrastovi prikladni za gradnju brodova (<i>roueri buoni</i>)	26.679
Hrastovi koje arsenal nije mogao iskoristiti (<i>roueri non buoni</i>)	19.112
Mala ili velika stabla nastala od sjemena (<i>semenzali</i>)	32.710
Izbojci samonikli na panjevima odrezanih debla ili na korijenu stabala (<i>pole</i>)	9.790

Dakle, trećina postojećih stabala nije se mogla iskoristiti u brodogradnji, a u mnogim su se šumama pojavili znakovi njihovog propadanja: mladice se sijeku ili guše u makiji i zapuštenim šikarama, zbog čega šumski fond gubi sposobnost prirodne i usmjerene reprodukcije. Tijekom XVIII. stoljeća mnoge su šume zakržljale i svedene na makiju. Taj se proces svakako nastavio i nakon propasti Mletačke

⁵⁷ Isto, str. 245.

⁵⁸ Isto, str. 246.

⁵⁹ *Relation del Nobil Homo Ser Lodovico Memo fu Proveditor nell'Istria. 1590 a di ...*, u: P. KANDLER, *Notizie storiche di Pola*, nav. dj., str. 397.

Republike, ali je nedvojbeno bio uvjetovan činjenicom da mletačko zakonodavstvo o šumama – unatoč detaljnim i strogim propisima za održavanje i čuvanje bogatih istarskih šuma – nije bilo prilagođeno potrebama istarskog žiteljstva, a niti usklađeno s tendencijama gospodarskog razvitka pokrajine, već podređeno isključivo potrebama mletačke pomorske politike.⁶⁰

VI. NAJZNAČAJNIJE ŠUME U ISTRI – POVIJESNI PREGLED

Šume se definiraju kao zajednice biljnih organizama kojima drveće daje osnovno obilježje. U Istri pokrivaju prilično veliku površinu (šumovitost iznosi oko 40 %), od morske obale do vrhova Ćićarije i Učke. Zbog različitosti reljefnih, klimatskih i geoloških obilježja, postoji i velika raznolikost vegetacijskog pokrova, o čemu su do danas sastavljene mnogobrojne studije. U Istri su najrasprostranjenije hrastove šume, a postoje još i šume bukve, bora, crnoga graba, smreke i ariša, johe, breze i topole, hrasta crnike i hrasta lužnjaka.⁶¹

Gospodarska grana koja se bavi uzgojem i korištenjem šuma naziva se šumarstvo. S obzirom na činjenicu da je tijekom prošlosti čovjek uvijek koristio šume kao izvor goriva i građevnog materijala, današnje stanje šuma u Istri rezultat je gospodarske aktivnosti i prirodnog razvoja.⁶²

Pošumljavanje je planska sadnja sadnica radi uzgoja nove šume ili zbog obnove šume poslije sječe, odnosno uništenja. Za uspješno pošumljavanje potrebne su kvalitetne sadnice, prikladno vrijeme i način sadnje te odgovarajuća podloga.⁶³

Podaci koje o istarskim šumama možemo pronaći u arhivskim dokumentima i povijesnoj literaturi vrlo su neujednačeni. O nekima, naime, ima mnogo podataka, dočim o drugima znamo jako malo ili gotovo ništa.

VI. 1. Motovunska šuma: najveća istarska šuma

Pod tim se nazivom označava područje obraslo starim listopadnim drvećem koje se prostire dolinom rijeke Mirne (od Istarskih toplica sv. Stjepana do crkvice sv. Petra zapadno od Livada) te dolinom rječice Butonige (od njezinom ulijevanja u Mirnu do zaselka Ščulci ispod Brega).⁶⁴

Šuma je nastala na naplavinama uz Mirnu i Butonigu, gdje postoji visoka razina podzemnih voda, a u jesen i proljeće i mogućnost povremenih poplava. Motovunskoj šumi obilježje daje hrast lužnjak (*Quercus robur*), koji je vrsta karakteristična za nizinske krajeve kopnene Hrvatske, gdje je vrlo rasprostranjen. Stablo hrasta postiže znatnu visinu i debljinu, a njegovo je drvo vrlo cijenjeno u stolarstvu, građevinarstvu, brodogradnji i sl. U šumi, dakako, postoje i mnoge druge vrste, poput nizinskog jasena, nizinskog brijesta, crne i bijele topole, bijele vrbe i dr.⁶⁵

S obzirom da je Motovunska šuma, u doba Venecije poznata i pod nazivom Šuma Sv. Marka, nedvojbeno najpoznatija istarska šuma, upravo o njoj u izvorima i literaturi ima najviše podataka.⁶⁶

Motovunska je dolina, u kojoj se šuma nalazi, ucrtana na mnogim detaljnim zemljovidima Istre.⁶⁷ Još od najstarijeg je doba, prije stvaranja Rimskog Carstva, pripadala kategoriji državnih šuma: zato je

⁶⁰ M. BERTOŠA, *Dva katastika*, nav. dj., str. 247.

⁶¹ Istarska enciklopedija, nav. dj., natuknica Borisa BAČIĆA na str. 791.-793.

⁶² Isto, str. 790.

⁶³ Isto, natuknica Bojane LIPEJ na str. 621.

⁶⁴ O dolini rijeke Mirne vidjeti: Ivan MILOTIĆ, *Dolina Mirne u antici*, Donja Lomnica 2004. i Vojmil PRODAN, *Dolina rijeke Mirne nekad i sad*, *Buzetski zbornik*, Knjiga trideset šesta, Buzet 2009., str. 167.-175.

⁶⁵ Istarska enciklopedija, nav. dj., natuknica Ivana ŠUGARA na str. 514.-515.

⁶⁶ Vidjeti primjerice, Giovanni NETTO, *Vicende dell'ultimo capitano veneto del Bosco di Montona*, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* (dalje: AMSI), n. s., vol. XV, Venezia, 1967., str. 131.-148. Vrlo opsežna dokumentacija o Motovunskoj šumi čuva se u Državnom arhivu u Veneciji, primjerice, spisi u fondu Providura za drvo i šume: ASVe, *Provveditori sopra legne e boschi*, busta 218/1., koji se odnose na period 90-ih godina XVIII. stoljeća, uoči propasti Mletačke Republike. Građu o tome pregledavao sam u više navrata još od 2003. do danas.

⁶⁷ Primjerice, na zemljovidu iz 1569., čiji je autor novovjekovni kartograf Giovanni Francesco Camocio. Usp. Luciano LAGO –

sjeća stabala u njoj bila uređena posebnim zakonima. Iako je čitava Istra sve do XVII. stoljeća bila vrlo šumovita, Motovunska šuma bila je jedina istarska šuma o kojoj je Mletačka Republika vodila posebnu brigu. Do XVII. je stoljeća nadzor nad njom, kao i nad ostalim šumama na poluotoku, bio povjeren rašporskom kapetanu. No, to ne znači da i tada nije bilo nezakonite i nekontrolirane sječe, koja je svaka-ko smanjila šumske površine u Istri. Zato je 1612., unutar Vijeća desetorice, osnovano privremeno tijelo od dvojice plemića, nazvano Zastupnici Motovunske šume i doline (*Deputati al Bosco ed alla Valle di Montona*), koje je 1628. proglašeno stalnim.⁶⁸

Drvo hrasta lužnjaka u Mlecima se jako cijenilo zbog kvalitete, ali i određenih oblika, zbog kojih je dobro poslužilo za gradnju zakrivljenih dijelova brodova. Stoga je 1777. mletačko Vijeće za šume (*Collegio sopra i boschi*) uredilo nadzor nad Motovunskom šumom posebnim zakonom na talijanskom i »ilirikom« jeziku.⁶⁹

U doba Venecije bila je to najveća šuma u Istri. Imala je oblik ipsilona, bila je duga oko 19 km, a široka 120 – 1200 m.⁷⁰ Prema nekim podacima, površina joj je bila 1.347 hektara, a najvećim je dijelom (89 %) hrastova, pri čemu su stabla dosežala visinu od 16 m. Da bi se u vrijeme visokog zimskog vodostaja spriječilo širenje močvara, Mletačka Republika u dolini je dala iskopati 85 km kanala i 38 km opkopa. S ciljem čuvanja i iskorištavanja šume, sagrađen je 21 km javnih i šumskih puteva. Veneciji je šuma puno značila, a 1738. mletački rektor Marc'Antonio Mocenigo nazvao ju je Božjim darom (*un dono ricchissimo di Dio*). Da bi se spriječili odroni zemlje 1794. članovi Gospodarsko-književne akademije iz Kopra (*Accademia economico-letteraria di Capodistria*) Nicolò De Belli i Francesco Alessio de Bocchina predložili su pošumljavanje okolnih brda. Izradili su i plan o gradnji pomoćnih kanala i čišćenju glavnog riječnog korita, koje se neprestano sužavalo zbog velikih količina blata nanošenog mnogobrojnim bujičnim potocima koji su se slijevali u Mirnu.⁷¹ Bilo ih je četrdesetak, pri čemu je za motovunsko područje najvažniji bio potok Krvar.⁷²

Inicijative, projekti i zahvati svoj su temelj imali u hidrološkim studijama o dolini Mirne, čiji je glavni cilj bio potaknuti veću plovnost rijeke i smanjiti poplave, koje su od listopada do travnja bile dosta česte. Tijekom XVIII. stoljeća tim su se pitanjima bavili vrsni mletački inženjeri i arhitekti, među kojima se ističe Paulo Artico, koji je 1786. sastavio izvješće o rijeci Mirni na zahtjev Ureda zastupnika za Motovunsku dolinu (*Deputati alla Valle di Montona*). Tadašnjih 4.932 padovanskih polja šumske površine bilo je podijeljeno na čak 27 predjela, među kojima se ističu Zalagrisa, Ottoco Grande, Ottoco Piccolo, Pizmagnac, Segnac, Zoppè, Lumè, Strasnic, Vognidol, Levada i dr. Broj predjela kasnije se znatno smanjio. Rukopis se čuva u Gradskoj knjižnici u Padovi (*Biblioteca civica del Comune di Padova*) i vrlo je značajan za poznavanje lokalne toponimije.⁷³

Kako bi se točno znalo gdje je granica šume od posebnog interesa, Venecija ju je čak tri puta označavala kamenim međašima: 1304., 1566. i 1779. Jedan dio međaša iz 1779. i danas postoji, iako su mnogi uništeni velikim radovima u dolini Mirne i Butonige.⁷⁴

Za kamene međaše od velikog je značenja izvješće koje je 1717. sastavio i podnio Senatu rašporski kapetan Zuanne Pizzamano, koji je tada pokušao riješiti spor oko diferencija u Zamašćanskom dolu, na čijoj se sjevernoj strani, uz tok Butonige, nalazila Motovunska šuma. U izvješću je opisano nekoliko graničnih oznaka, ali je dio njih kasnije uništen izgradnjom akumulacije Butoniga, pa danas na terenu

Claudio ROSSIT, *Descriptio Histriae. La penisola istriana in alcuni momenti significativi della sua tradizione cartografica sino a tutto il secolo XVIII – per una corologia storica*, Trieste-Rovigno 1981., str. 81.

⁶⁸ D. KLEN, Mletačka eksploatacija, *nav. dj.*, str. 210.

⁶⁹ Istarska enciklopedija, *nav. dj.*, natuknica Ivana ŠUGARA na str. 515.

⁷⁰ Luigi MORTEANI, *Storia di Montona*, Trieste 1963., str. 167.

⁷¹ Luigi PAPO, *Montona*, Padova 1974., str. 195.-197.

⁷² *Rakotule: od Močitada do Krvara* (urednik Ante BARTOLIĆ), Pazin 2000., str. 85.-88. Također i: Ante BARTOLIĆ – Just IVETAC, *Karojba: od Sopajca do Šublente*, Karojba 2011., str. 96.-98.

⁷³ Marino BUDICIN, Contributo alla conoscenza dell'idraulica veneta in Istria: uno studio sulla sistemazione della Valle del Quietto degli anni ottanta del secolo XVIII, *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, vol. XXXVI, Rovigno 2006., str. 149.-209.

⁷⁴ C. GALLO – J. HRKA, Motovunska šuma, *nav. dj.*, str. 8.

ne postoji ili je potopljen, a djelomice vidljiv isključivo u razdoblju velikih suša kada znatno opadne razina vode u jezeru.⁷⁵

O šumi se brinulo važno državno tijelo, Savjet desetorice (*Consiglio dei X*), koji je birao posebnog »kapetana za dolinu« (*Capitano della valle*), na vrijeme od pet godina, s time da je tehničkim održavanjem šume rukovodio mletački Arsenal. Kapetan je morao stanovati malo u Motovunu, malo u Grožnjanu i malo u Vižinadi te se bez prethodne suglasnosti Savjeta i Arsenala nije smio udaljiti na više od 15 dana. Na raspolaganju je imao konja za jahanje po dolini. Iako je ovisio o Savjetu desetorice i Arsenalu, svako uništavanje šume morao je prijaviti motovunskom podestatu koji se bavio presudama. Pravna pitanja oko šume sebi su željeli uzeti u jurisdikciju i rašporski kapetani. No, nakon što je 1628. Savjet desetorice stvorio tijelo od dva nobila nazvano »Zastupnici za Motovunsku dolinu i šumu« (*Deputati sopra la valle e bosco di Montona*), sve do 1786. ingerencije su se miješale. Padom Mletačke Republike 1797. šuma postaje vlasništvo austrijske države.⁷⁶

Područje Motovunske doline bilo je podložno specijalnom režimu i za njega su vrijedila posebna pravila. Tako je, primjerice, bilo strogo zabranjeno rijeku i kanale prelaziti s domaćim životinjama, a šumu se smjelo prijeći samo na uzvišenju sa zapadne strane (tzv. *levade maestre*). Vlasnici mlinova morali su se brinuti o travnatim površinama i čistiti kanale. Okolne općine bile su dužne održavati ceste, posebice prilaz luci Baštiji, u kojoj su se na brodove ukrcavala debla. U dolini nije bilo dopušteno ložiti vatru, a najstrože se zabranjivala nekontrolirana sječa stabala.⁷⁷

Razvoju trgovine na Motovunštini svakako je pogodovala blizina rijeke Mirne i luke Baštije, koja se nalazila zapadno od Ponte portona. Kao jedan od najznačajnijih lokaliteta u Istri, luka Baštija također je ucertana na mnogim poznatim zemljovidima, poput onog koji je 1589. nacrtao Gerhard Kremer, poznatiji pod latinskim imenom Mercator (1512. – 1594.); potom karte iz 1605., čiji je autor Paul van Merle / Paulus Merula (1558. – 1607.); zemljovida iz 1620., koji je napravio Giovanni Antonio Magini (1555. – 1617.); karte iz 1784., čiji je autor Giovanni Valle (1752. – 1819.) te posljednjeg mletačkog zemljovida Istre iz 1797., koji je izradio Giovanni Antonio Capellaris (1727. – 1807.).⁷⁸

Na području Livada nalazilo se raskrižje puteva koji su povezivali Trst s Motovunom i Poreč s Buzetom. Tu se pretovarivala roba pristigla kopnenim i riječnim putem.⁷⁹

Motovunsku dolinu i šumu u svojem znamenitom djelu (*Memorie sacre e profane dell'Istria*, napisanom 1681., a objelodanjenom 1968.) detaljno opisuje tršćanski liječnik i horograf Prospero Petronio. Navodi vjerovanje da se na mjestu Motovunske doline i šume (*Valle ò Bosco di S. Serenità*) nekad nalazilo more. To je područje pripadalo Motovuncima, koji su ga darovali duždu, pa se sada i naziva Dolinom Sv. Marka (*Valle di S. Marco*). Savjet desetorice (*Consiglio de X*), veli Petronio, imao je posebnog rektora koji se o njoj brinuo, a nosio je titulu Providura za dolinu (*Proveditore sopra la Valle*). Stolovao je u dijelu pretorske palače u Motovunu. Sada se o dolini i šumi brinu podestat (*Podestà*), odnosno vice-providur (*V. proveditore*) i rašporski kapetan (*Capitano di Raspo*). U Motovunu postoji i kapetan s četiri svoja čovjeka (*Capitano con quattro huomini*), koji se na duždev trošak također brinu o dolini.

⁷⁵ Capo d'Istria e Provincia tutta. Intorno a confini suoi con Trieste e con il Contado di Pisino et altre materie raccolte nell'anno 1732, *AMSI*, vol. VII, Parenzo 1891., fasc. 1-2, str. 165.–166., 173.–177. i fasc. 3-4, str. 405.–409. i Marino BUDICIN, Contributo alla conoscenza della vertenza confinaria nelle »differenze« di Zumesco: l'episodio del 1717, *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, vol. XXXIX, Rovigno 2009., str. 223.–268. Spomenuto je područje bilo sporno i u prethodnim stoljećima, pa i u relacijama iz tog vremena također postoje opisi graničnih oznaka. Usp. Miroslav BERTOŠA, Nemirne granice Knežije (Građa u Državnom arhivu u Veneciji o graničnim sukobima i sporovima između mletačke Pokrajine Istre i Istarske knežije), *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XXVI., Pazin-Rijeka 1983., str. 36.–42.

⁷⁶ L. MORTEANI, Storia di Montona, *nav. dj.*, str. 177.–179.

⁷⁷ Isto, str. 182.–183.

⁷⁸ Rakotule, *nav. dj.*, str. 44. Za zemljovide vidjeti: L. LAGO – C. ROSSIT, Descriptio Histriae, *nav. dj.*, str. 118.–119., 132.–133., 148.–149., 252.–253., 265.–268., itd.

⁷⁹ Miroslav BERTOŠA, Arhivsko iščitavanje toponima. Dva istarska primjera: Livade i Rušnjak, *Folia onomastica Croatica*, knj. 10, Zagreb 2001., str. 24.

Sl. 1. Motovunska dolina i šuma na zemljovidu G. A. Capellarisa iz 1797. Vidi se ucrtan lijevi i desni krak šume te luka Baštija na rijeci Mirni. Rubom završnog dijela desnoga kraka išla je državna granica s Habsburškom Monarhijom. (Privatna arhiva obitelji Bertoša, kopija)

Motovunski teritorij ima i vojnog kapetana (*Capitano d'ordinanze*), pod čijim se zapovjedništvom nalazi 300 vojnika. Danas se u dolini, bilježi dalje Petronio, sijeku velika i debela hrastova debla (*legni smisurati e grossi di Roveri*) od kojih se prave galije (*galere*).⁸⁰

U njoj ima puno veprova (*cingali*), srna (*caprioli*), a zaluta i poneki medvjed (*qualch' orso*) ili neka druga životinja. Dolinu dijeli rijeka Mirna u kojoj ima više vrsta riba (*pesci di varie sorti*).⁸¹

U prvoj polovici XX. stoljeća, za vrijeme Italije, koja je bila svjesna njezine važnosti, Motovunska šuma bila je očuvana gotovo u cjelini, jer se o njoj brinula šumska policija. Tako je strogim nadzorom i kaznama uveden red u gospodarenje šumom.⁸²

Prema planu uređenja šume iz toga doba, površina čitavog kompleksa bila je oko 1.100 hektara, znatno manje nego u doba Venecije. Bila je to jedina istarska šuma prve kategorije, kojom je – sve do 1797. – izravno upravljao mletački Savjet desetorice, a potom austrijska ratna mornarica. Od konca XIX. stoljeća njezino se drvo najviše koristilo za poprečne grede tračnica, odnosno željezničke pragove, jer je u međuvremenu došlo do značajnih promjena u iskorištavanju šuma, djelomice i zbog osiromašenja kvalitete njihovih proizvoda.⁸³

Motovunska se šuma u mletačko doba prostirala na površini od 1.738 hektara⁸⁴, 1971. zauzimala je površinu od 1.274 hektara, a danas je pod šumom još samo 994 hektara. Naime, 1971. Vodoprivreda Hrvatske donijela je plan premještanja korita rijeke Mirne na južnu stranu doline te plan izgradnje nove ceste uz njega. Predviđeno je da se površina pod šumom uz novo korito i cestu iskrči te počne koristiti u poljoprivredne svrhe. Zato je iskrčen dio zapadnog ruba šume, a potom radi izgradnje akumulacijskog jezera Butoniga i dio šume u gornjem toku istoimene rječice.⁸⁵ Radovi na brani i popratnim objektima dovršeni su 1987., dok je akumulacija napunjena vodom 1988. Za potrebe akumulacije iskopao se kanal koji zamjenjuje prirodnu Butonigu i odvodi višak vode iz akumulacije u kanaliziranu Mirnu.⁸⁶

⁸⁰ Prospero PETRONIO, *Memorie sacre e profane dell' Istria*, Trieste 1968., str. 399.

⁸¹ Isto, str. 400.

⁸² C. GALLO – J. HRKA, Motovunska šuma, *nav. dj.*, str. 11.

⁸³ M. BUDICIN, I gruppi forestali, *nav. dj.*, str. 9.

⁸⁴ Usp. prethodno navedeni podatak o 1.347 hektara.

⁸⁵ Istarska enciklopedija, *nav. dj.*, natuknica Ivana ŠUGARA na str. 515.

⁸⁶ C. GALLO – J. HRKA, Motovunska šuma, *nav. dj.*, str. 12.

Bitno je spomenuti i programe gospodarenja Motovunskom šumom. Najstariji je iz 1844. – 1853., potom 1879. – 1888., pa tri kontinuirana programa koja vrijede do 1920. Slijedi plan talijanskih šumara iz 1933. – 1942., a zatim onaj od 1959. – 1968. U idućem periodu dugo vremena šuma nema program gospodarenja, sve do 1991. – 2000. te 2001. – 2010.⁸⁷

Kamenjaci graničnici iz Motovunske šume danas nisu tako brojni kao nekad. Bilo ih je oko 400, a preostalo oko 50. Neki su nastradali tijekom velikih radova u šumi u drugoj polovici XX. stoljeća, a manji dio kasnije je uništen teškom mehanizacijom prilikom košnje trave. Uz rekonstrukciju nekadašnjih mlinova i drvenih mostova preko Mirne, postavljanje dijela nestalih međaša i instaliranje informativno-edukativnih ploča s biološkim i povijesnim zanimljivostima, ovo bi područje i u tom smislu – osim što je već nadaleko poznato po gljivama tartufima – moglo biti dobro valorizirano u turističke svrhe.⁸⁸

Valja također istaknuti i činjenicu da Motovunska šuma ima ulogu u zadržavanju i očuvanju podzemnih voda, a svojom bujnošću u ljetnim mjesecima osvježava čitavo područje te ima estetsku i rekreativnu vrijednost.⁸⁹ Stoga su nastojanja za njezinim povremenim pomlađivanjem prijeko potrebna.⁹⁰

VI. 2. Kornarija: šumski kompleks na Bujštini

Radi se zapravo o šumskom kompleksu Velika i Mala Kornarija (ili Kornerija), koji je smješten istočno od Buja, odnosno jugoistočno od Momjana i sjeveroistočno od Grožnjana, točnije južno od sela Marušići.

Na zapadnom se rubu šume, u zaselku Kortina, nalazi kamen s urezanim križevima, koji predstavlja staru granicu između općina Grožnjan, Momjan i Sorbar (lokalitet se i naziva Tri križa).

Povijesni podaci o ovoj šumi vrlo su oskudni. Na više je mjesta šuma zabilježena u Morosinijevom katastru iz XVIII. stoljeća.⁹¹ Tijekom mletačke vlasti, bila je poznata po kvalitetnoj hrastovini (*roveri*), ali su sredinom XIX. stoljeća u njoj posađeni crni borovi, koji su služili za telegrafске stupove, kolce i drvene podupirače u rudnicima. Imala je površinu od oko 79 hektara.⁹²

VI. 3. Vidorno: mala javna šuma na Poreštini

Javna šuma Vidorno (ili Vidorna) nalazi se jugozapadno od Baderne, tj. sjeverozapadno od Sv. Lovreča, a spominju je i dva katastrika – Salamonov (1698.)⁹³ i Morosinijev (1776.)⁹⁴.

Ova je šuma bila malo veća od Kornarije (površina joj je oko 88 hektara). Njezini proizvodi prodavali su se uglavnom u Poreču ili nosili do ukrcavališta Ghedecchio u Limskom zaljevu.⁹⁵

Od starih rukopisa spominje je Fabio da Canal u svojem registru istarskih šuma iz 1566., gdje je navedeno da ima opseg od dvije milje. Drvo iz te šume ukrcava se u karigadorima ispod Poreča i u Limu.⁹⁶

Pod nazivom Bidorno zabilježio ju je i Nicolò Manzuoli u svojem opisu Istre, u kratkom poglavlju o Sv. Lovreču.⁹⁷

Salamonov katastik navodi da šuma ima opseg od oko četiri milje, da se nalazi na području Poreštine, na ravnom terenu, te da ima oko 5.000 stabala koji bi bili dobri za Arsenal i oko 1.000 loših

⁸⁷ Isto, str. 12.-13.

⁸⁸ Usp. Josip HRKA, Motovunska šuma danas, *Buzetski zbornik*, Knjiga treća, Buzet 1978., str. 195.-200.; C. GALLO – J. HRKA, Motovunska šuma, *nav. dj.*, str. 30.-31.

⁸⁹ Istarska enciklopedija, *nav. dj.*, natuknica Ivana ŠUGARA na str. 515.

⁹⁰ Christian GALLO, Pomlađivanje Motovunske šume, *Buzetski zbornik*, Knjiga trideset četvrta, Buzet 2007., str. 261.-265.

⁹¹ V. BRATULIĆ, *Catastico generale*, *nav. dj.*, str. 63., 114., 116. i 122.

⁹² M. BUDICIN, I gruppi forestali, *nav. dj.*, str. 8.

⁹³ M. BERTOŠA, Dva katastrika, *nav. dj.*, str. 255.

⁹⁴ V. BRATULIĆ, *Catastico generale*, *nav. dj.*, str. 257.-258.

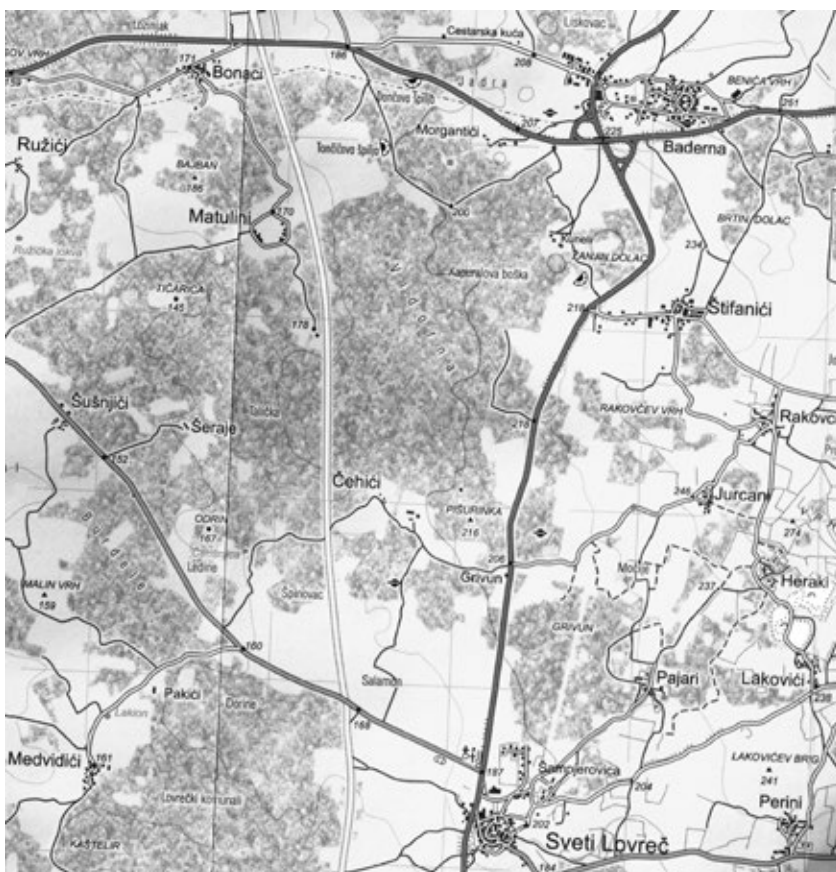
⁹⁵ M. BUDICIN, I gruppi forestali, *nav. dj.*, str. 8.

⁹⁶ D. KLEN, Katastik gorivog drva, *nav. dj.*, str. 5.-88.

⁹⁷ Nicolò MANZUOLI, *Nova descrizione della Provintia dell'Istria*, Venetia 1611., str. 51.

Sl. 2. Šuma Kornarija na suvremenoj Topografskoj karti Istre u mjerilu 1:30.000 (T-01 Umag), Mateus: Funtana, s. a.

Sl. 3. Šuma Vidorno na suvremenoj Topografskoj karti Istre u mjerilu 1:30.000 (T-03 Poreč), Mateus: Funtana, s. a.

(suhih i šupljih).⁹⁸ Seljaci u njoj, stoji dalje, ne sijeku grane, jer se podestat pozorno brine da se to ne čini. Ako netko ipak odreže granu, mora platiti kaznu od tri lire za štetu. U toj šumi općina može sjeći nisko drveće kako želi, zbog čega se mladice gotovo uopće ne vide, pa kad staro deblo nestane, šuma ostaje uništena.⁹⁹

Šuma je zabilježena na mapi Baderne u Franciskanskom katastru (20-ih godina XIX. stoljeća), a potom i na kasnijim topografskim zemljovidima iz austrijskog i talijanskog perioda.

U 15-godišnjem planu uređenja za razdoblje od 1928. do 1942., sastavljenom u doba Italije, zabiljeжено je da je šuma Vidorno bila bez gospodarskih zgrada i da je po površini mala. Podijelili su je u četiri sekcije. Žitelji okolnih sela imali su pravo prolaska kroz južni dio šume, a povremeno se u njoj mogla vršiti i ispaša stoke (ovce i goveda), za što su se izdavale posebne dozvole.¹⁰⁰

VI. 4. Kontija: od privatne feudalne do državne šume

Ova šuma (*Contea*) velike površine smještena je sjeverno od Limskog zaljeva i južno od sela Flengi, odnosno istočno od Vrsara. U doba Italije prozvana je Državnom šumom Lim (*Foresta demaniale di Leme*).¹⁰¹

Šuma Lim imala je površinu od 761 hektar i u doba Italije protezala se od Limskog zaljeva do sela Kloštra, Gradine, Delići i Flengi. U srednjem vijeku je činila dio feuda Sv. Mihovila na Limu, koji je nastao oko istoimenog benediktinskog samostana.¹⁰² Tijekom prošlosti, proizvodi iz ove šume su se morem, preko Limskog zaljeva, prevozili do tri najveće luke sjevernog jadrana: Trsta, Pule i Rijeke. Sve do sredine XIX. stoljeća glavno je bilo gorivo drvo, a nakon toga hrastovina, koja je služila u gradnji brodova.¹⁰³

Prema 15-godišnjem Planu uređenja ove šume, za razdoblje od 1928. do 1942., u njoj je bilo i poljoprivrednih površina i to u plodnim dolinama oko nekih stancija te oko sela Kloštra (Sv. Mihovila), u kojem su šumskom posjedu pripadali i ruševni samostanski kompleks i stari kaštel. I ovdje su se za pasenje stoke izdavale posebne dozvole, a šuma je bila podijeljena na 27 predjela.¹⁰⁴

U doba sastavljanja Plana, Limska šuma je obuhvaćala površinu koja se uglavnom poklapala s nekadašnjim feudom Sv. Mihovila na Limu, koji je bio nastao u ranom srednjem vijeku (vjerojatno koncem X. stoljeća). Sredinom XIII. stoljeća benediktinska zajednica na Limu je ukinuta, a do 1394. njezine je nekadašnje posjede uživao porečki biskup. Potom je feud vraćen benediktincima sv. Mihovila s Murana, 1514. zamjenom je potpao pod samostan sv. Matije, također s Murana, a 1771., opet zamjenom, prešao je grofovskoj obitelji Coletti. Nakon smrti posljednjeg muškog člana obitelji, 1856. postao je državnim vlasništvom.¹⁰⁵

Prvi važniji dokument koji opisuje područje opatije sv. Mihovila je crtež koji su 1774., na traženje mletačkog Magistrata za feude, načinili javni mjernici Giacomo Moretti i Antonio Vida. Narisali su posjede i granice limskog feuda, označivši strukturu agrarnog pejzaža¹⁰⁶, priloživši i pisano izvješće, sastavljeno u mjestu Valvasone u Furlaniji, 8. kolovoza 1774.¹⁰⁷ Dokumentacija je trebala poslužiti za rje-

⁹⁸ M. BERTOŠA, Dva katastika, *nav. dj.*, str. 257.

⁹⁹ Isto, str. 255.

¹⁰⁰ Marino BUDICIN, Il gruppo forestale »Leme-Vidorno« nel Piano di assestamento per il quindicennio 1928-1942. Contributo alla conoscenza delle sue vicende storiche, *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, vol. XXXII, Rovigno-Trieste 2002., str. 417.

¹⁰¹ Giannandrea GRAVISI, Toponomastica del Canal di Leme: con note bibliografiche e cronologiche, *AMSI*, vol. LI-LII, Pola 1942., str. 219.

¹⁰² M. BUDICIN, I gruppi forestali, *nav. dj.*, str. 8. O feudu usp. Danilo KLEN, *Fratrija: feud opatije sv. Mihovila nad Limom u Istri i njegova sela (XI – XVIII st.)*, Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, Posebna izdanja, sv. 2., Rijeka 1969.

¹⁰³ M. BUDICIN, I gruppi forestali, *nav. dj.*, str. 9.

¹⁰⁴ M. BUDICIN, Il gruppo forestale »Leme-Vidorno«, *nav. dj.*, str. 420.-421.

¹⁰⁵ Detaljnije o povijesnom pregledu usp. D. KLEN, *Fratrija*, *nav. dj.*, str. 15.-88.

¹⁰⁶ L. LAGO – C. ROSSIT, *Descriptio Histriae*, *nav. dj.*, str. 208.-209.

¹⁰⁷ Izvješće je objavio D. KLEN, *Fratrija*, *nav. dj.*, str. 219.-222.

šavanje graničnih prijepora sa susjednim posjedima. Usporedivši taj povijesni izvor s katastarskim mapama i topografskim kartama iz XIX. i XX. stoljeća, Klen je zaključio da je 1774. površina feuda bila oko 1055 hektara: 384 hektara šume, 381 hektar poljoprivrednih površina i 290 hektara neplodnog tla, uključujući i putove. Slične podatke pokazuje i 15-godišnji plan uređenja iz 1928. – 1942., iako je u međuvremenu došlo do povećanja šumskih površina (1774. oko 36 %, a 1928. oko 80 %).¹⁰⁸

Morettijev i Vidin crtež nije, međutim, prvi kartografski prikaz limskog feuda. U prvoj je polovici XV. stoljeća fra Mauro, kozmograf benediktinskog samostana sv. Mihovila na Muranu, nacrtao topografsku kartu feuda Sv. Mihovil na Limu, koja je do nas došla preko kopije iz XVIII. stoljeća, koju je u bakrorezu načinio fra Mauro Ortez.¹⁰⁹ Dio teritorija feuda Sv. Mihovila prikazan je i na nekim drugim zemljovidima od XV. do konca XVIII. stoljeća.

Iako su u razdoblju do XX. stoljeća šumske površine bile manje nego u Planu iz doba Italije, različiti su vlasnici feuda od njihovog iskorištavanja dobivali značajne prihode. Saltarija i Fineda bile su dvije glavne šume na feudu, a Klen bilježi i činjenicu da su tijekom stoljeća donesene dvije važne odluke: od 1535. biralo se saltara, koji je čuvao šume, a objavilo se i niz strogih propisa i uputa protiv nekontrolirane sječe i raznih zloporaba.¹¹⁰

Limska je šuma zabilježena i u katastru koji je 1566. sastavio Fabio da Canal.¹¹¹ Puno je detaljnije opisana u katastru Vincenza Morosinija iz 1775. – 1776., koji je na području Fratrije označio čak 40 šuma, od kojih je šest bilo prvorazrednih (pa su točno izmjerene i opisane), sedam drugorazrednih, a 27 ih je bilo manje važnih.¹¹²

Obitelj Coletti, koja je u početku puno investirala u feud, te uspjela postignuti izvrsne rezultate u poljoprivrednom gospodarenju, tim je posjedom upravljala do 1847., kada je umro posljednji muški potomak, nakon čega je vlasništvo dobila austrijska država. Upraviteljicom je tada imenovana Elena Coletti, čiji je otac bio pokojni grof Nicolò. Ona je 1856. dobila odštetu za sve što je njezina obitelj utrošila u poboljšavanje agrarnih uvjeta na feudu. Tim činom zapravo završava povijest limskog feuda, jer je posjed definitivno pripao državi, odnosno pripojen je Šumskoj upravi iz Motovuna. U nemogućnosti

Sl. 4. Šuma Kontija na suvremenoj Topografskoj karti Istre u mjerilu 1:30.000 (T-03 Poreč), Mateus: Funtana, s. a.

¹⁰⁸ M. BUDICIN, Il gruppo forestale »Leme-Vidorno«, *nav. dj.*, str. 425.

¹⁰⁹ L. LAGO – C. ROSSIT, *Descriptio Histriae*, *nav. dj.*, str. 33.-35.

¹¹⁰ M. BUDICIN, Il gruppo forestale »Leme-Vidorno«, *nav. dj.*, str. 426.

¹¹¹ D. KLEN, Katastik gorivog drva, *nav. dj.*, str. 34.

¹¹² D. KLEN, Fratrija, *nav. dj.*, str. 83.-84.; V. BRATULIĆ, Catastico generale, *nav. dj.*, str. 244.-245.; M. BUDICIN, Il gruppo forestale »Leme-Vidorno«, *nav. dj.*, str. 428.-431.

upravljanja velikim poljoprivrednim imanjem, motovunsko poduzeće bilo je prisiljeno poljoprivredne površine postupno zamijeniti hrastovim šumama.¹¹³

U 15-godišnjem Planu uređenja ove šume, za razdoblje od 1928. do 1942., detaljno se donose podaci o propadanju čitavog područja: stanovništvo je siromašno, stare se stancije napuštaju, infrastruktura je nezadovoljavajuća, česta je suša, higijenski su uvjeti nepovoljni, razbojništvo još uvijek nije pod potpunom kontrolom vlasti, nije regulirano pravo ribolova u Lirskom zaljevu i sl. Zbog svega toga služba nadzora nad šumom svoj posao obavlja puno teže nego što je to slučaj drugdje.¹¹⁴ Plan također podrobno opisuje smještaj, granice, površinu, geološke uvjete, klimu, karakteristike tla, vlasničke odnose, upravu, nadzor, zgrade te brigu o šumi tijekom prošlosti.¹¹⁵

Površina od 65 hektara je 1964. proglašena posebnim rezervatom šumske vegetacije, u kojem je zabranjeno sjeći stabla i grmove te brati biljke. Danas je šuma dobro iskorištena u turističko-rekreativne svrhe, jer njome prolaze brojne biciklističke staze.

VI. 5. Ližnjemoro: omanja šuma na Puljštini

Šuma Ližnjemoro nalazi se 5 km sjeverno od Pule, zapadno od ceste koja vodi u Vodnjan, a između stancija Fondole, Pianella i Barbo. Površina joj je oko 95 hektara.¹¹⁶

Camillo De Franceschi bilježi da je ovaj vrlo stari toponim zabilježen početkom XIV. stoljeća (1303., *Contrata de Lisignamoro*). Lokalitet se nalazio na području Galižane (*nel territorio di Gallesano*), 1690. bio je posjed vitezova s Rodosa (*Commenda dei Cavalieri di Rodi*), a potom je proglašen državnom šumom (*bosco erariale*). Smatra se da naziv šume dolazi od riječi »maurus«, zbog tamne boje guste makije.¹¹⁷

Tijekom srednjeg vijeka lokalitet i šuma pripadali su obitelji Sergijevaca-Castropola, koja je na prijelazu iz XIII. u XIV. stoljeće upravljala Pulum, uz dopuštenje akvilejskih patrijarha.¹¹⁸ Vjerojatno su potom oni posjed darovali novosagrađenom samostanu sv. Franje, koji je u Puli podignut zajedno s crkvom upravo zahvaljujući njihovoj pomoći.¹¹⁹

Pod nazivom Lisignan Moro, lokalitet je zabilježen i u izvješću Zuan'Antonija dell'Oche iz 1563., sastavljenom prilikom kolonizacije seljaka iz okolice Bologne.¹²⁰ Izvješće je priloženo prekrasnom zemljovidu u koji prikazuje južnu Istru i čuva se u Museo Correr u Mlecima. Međutim, na karti toponim nije označen, ali se na području između Galižane i mora, gdje se šuma nalazi, vidi ucrtano mnogo stabala.¹²¹

Zanimljivo je napomenuti da se sve do konca XVIII. stoljeća toponim Ližnjemoro na glavnim kartografskim prikazima Istre ne spominje. Po prvi je put, zajedno sa šumom, ucrtan u Franciskanskom katastru početkom 20-ih godina XIX. stoljeća, a potom ga bilježe i svi ostali zemljopisno-topografski prikazi iz idućeg stoljeća.¹²²

Šuma je zapisana u katastru Vincenza Morosinija iz 1775. – 1776., gdje se navodi da ima opseg od dvije milje. Tada su šumu imali malteški vitezovi, koji su je privatnicima izdavali u zakup.¹²³

¹¹³ Marino BUDICIN, Il gruppo forestale »Leme-Vidorno«, *nav. dj.*, str. 431.

¹¹⁴ Isto, str. 434.

¹¹⁵ Isto, 437.-465.

¹¹⁶ M. BUDICIN, I gruppi forestali, *nav. dj.*, str. 8.

¹¹⁷ Camillo DE FRANCESCHI, La toponomastica dell'antico agro polese desunta dai documenti, *AMSI*, vol. LI-LII, Pola 1942., str. 163.

¹¹⁸ Bernardo BENUSSI, *Povijest Pule u svjetlu municipalnih ustanova do 1918. godine*, Pula 2002., str. 200.-217.

¹¹⁹ Marino BUDICIN, Il gruppo forestale »Lisignamoro-Siana« nel Piano di assestamento per il quindicennio 1928-1942. Contributo alla conoscenza delle sue vicende storiche, *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, vol. XXXIII, Rovigno-Trieste 2003., str. 608.

¹²⁰ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula 1995., str. 105.

¹²¹ L. LAGO – C. ROSSIT, *Descriptio Histriae*, *nav. dj.*, str. 62.

¹²² M. BUDICIN, Il gruppo forestale »Lisignamoro-Siana«, *nav. dj.*, str. 609.

¹²³ V. BRATULIĆ, *Catastico generale*, *nav. dj.*, str. 312., str. 311.

Dolaskom Istre u administrativno-teritorijalni ustroj Kraljevine Italije, najznačajnije su šumske površine na poluotoku potpale pod Aziendu Foreste Demaniali, a potom se u drugoj polovici 20-ih godina prišlo i sastavljanju posebnih planova njihovog uređenja. Tijekom zime 1929. dovršen je projekt koji se odnosio na šumu Ližnjemoro, a pisan je – poput ostalih postojećih – rukom, u velikoj knjizi-registru, u kojoj se nalazi i mapa šume.¹²⁴ Prema navedenim podacima, šuma je bila podijeljena na nekoliko predjela (Val di Ragazzo, Bagno Romano, Val Baratera, Prostim, Ronca delle Costiere i Canal Pizotto), koji se zapravo odnose na lokalne toponime.¹²⁵ Drvo iz šume Ližnjemoro odlazilo je u Pulu.

Čitava je šuma graničila s parcelama oranica i pašnjaka u privatnom vlasništvu. Gotovo u njezinoj sredini nalazila se šumarska kuća.¹²⁶

Granice šume bile su obilježene numeriranim kamenim oznakama, ali i postojećim suhozidima (gromačama). Žitelji Stancije Barbo, koja se nalazila u blizini zapadne granice kompleksa, na lokalitetu Val Fighera, imali su pravo prolaska kroz šumu. Površinski dio bio je krševit, ali ispod zemlje teren je bogat vodom. Postojala su i dva bunara, koja je za vojne potrebe dala sagraditi austrijska mornarica. Šuma Ližnjemoro bila je prilično rijetka i mlada, a u njoj je prevladavao hrast, iako je bilo i alepskog bora, čempresa i kestena. Hrastovo se drvo koristilo za izradu brodova. Gorivo drvo također je bilo dobre kvalitete.

Danas šuma Ližnjemoro pripada katastarskoj općini Galižana, u sklopu Grada Vodnjana. Područje je arheološki značajno, iako su se u međuvremenu izgubili gotovo svi tragovi antičkih ostataka (rimski vila s toplicama i ruševine samostana), koji su postojali u periodu između dva svjetska rata, što i stoji u Planu uređenja.¹²⁷

VI. 6. Šijana: od crkvenog posjeda do znamenite Carske šume

U novom se vijeku ova šuma nalazila na sjevernoj granici puljskog općinskog zemljišta – komunala (*Comunal di Pola*) te je navedena u izvješću geometra Zuan'Antonija dell'Oche, prilikom kolonizacije Bolonjaca 60-ih godina XVI. stoljeća.¹²⁸ Kao važan lokalitet južne Istre, također je zabilježena i 70-ih godina XVII. stoljeća, kada na Puljstinu dolaze hajduci iz Crnogorskog primorja.¹²⁹

Kao lokalitet na području Galižane, i šuma Šijana upisana je u Morosinijevom katastru. Imali su je franjevci iz puljskog samostana (*Bosco basso detto Siana delli P. P. Sn. Francesco*).¹³⁰

SI. 5. Šuma Ližnjemoro na talijanskom zemljovidu iz 1937., reprodukcija iz 1954. Ucrтана je lovočuvareva kuća, nekoliko ponikva te Stancija Barbo koja se nalazi u blizini šume. (Privatna arhiva obitelji Bertoša, kopija)

¹²⁴ M. BUDICIN, Il gruppo forestale »Lisignamoro-Siana«, *nav. dj.*, str. 600.

¹²⁵ Isto, str. 603.

¹²⁶ Isto, str. 606.

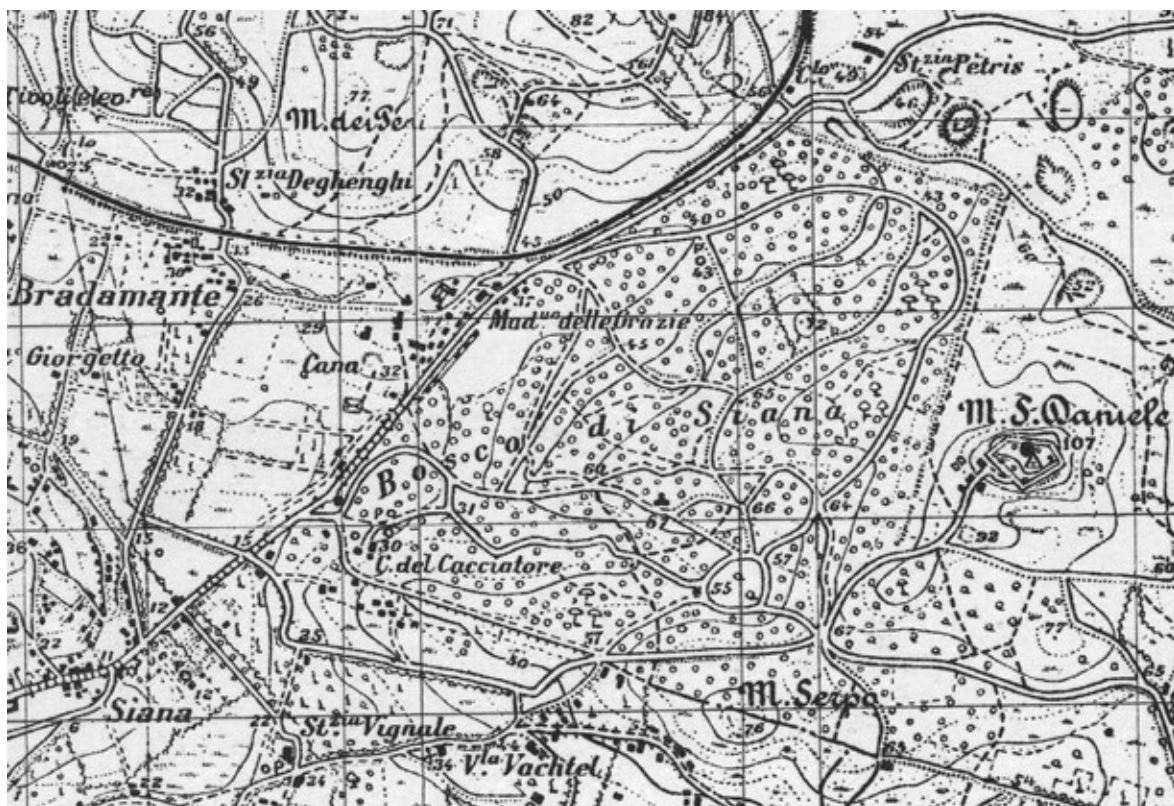
¹²⁷ Isto, str. 607.

¹²⁸ M. BERTOŠA, Istra: Doba Venecije, *nav. dj.*, str. 99.

¹²⁹ Isto, str. 184., 189.

¹³⁰ V. BRATULIĆ, Catastico generale, *nav. dj.*, str. 312.

Sl. 6. Šijanska šuma na talijanskom zemljovidu iz 1937., reprodukcija iz 1954. Ucrтана je crkva Gospe od Milosti, lovačka kuća, brda Šandalja (107 m) i Šerpo (76 m) te stancije Petris, Vinjal i Vahtel. (Privatna arhiva obitelji Bertoša, kopija)

Površina joj je oko 145 hektara¹³¹, a nalazi se 3 km sjeveroistočno od Pule. Njezinu sjeverozapadnu granicu čini cesta koja Pulu povezuje s Valturom, a na istočnoj se strani šume nalazi brdo Šandalja (Sv. Danijel), visoko 110 m. I ova je šuma označena numeriranim kamenim graničnicima, od kojih su se mnogi očuvali do danas.¹³²

Kroz šumu su pravo prolaza imali vojnici iz utvrde Sv. Danijel, na istoimenom brdu. Postojala je i obveza održavanja triju skloništa u šumi. U njoj su postojala tri bunara, koje je iskopala austrijska mornarica.¹³³ U jugozapadnom dijelu nalazi se lovačka kuća (*Casa del cacciatore*) s pomoćnim zgradama, a u sjevernom dijelu je rasadnik.¹³⁴

Uz šumu Ližnjemoro, Šijana je postala vrlo značajna zbog povećane potražnje za drvom za brodove, nakon izgradnje puljskog arsenala sredinom XIX. stoljeća. No, od konca tog stoljeća stanje se naglo promijenilo, kada je u austrijskim brodogradilištima drvo zamijenjeno željezom. Tada se javila ideja da se obje površine pretvore u park-šume, koje bi koristili austrijski pomorski časnici i žiteljstvo Pule.¹³⁵

U svojem popisu *vicusa* puljskog agera, za koje smatra da su postojali prije 1300., Bernardo Schiavuzzi toponim povezuje (iako uz određenu rezervu) s nazivom Savignana, Sejan, Senian. Navodi,

¹³¹ M. BUDICIN, I gruppi forestali, *nav. dj.*, str. 8.

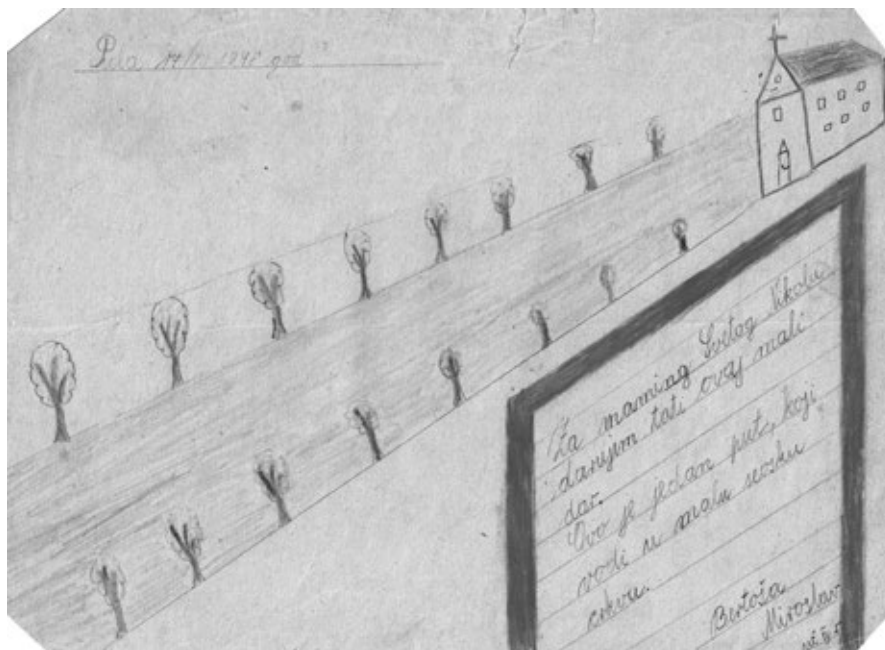
¹³² Dio graničnika uklonjen je s mjesta gdje se izvorno nalazio prilikom gradnje novog četvertračnog ulaza u Pulu na dionici ceste od Šijane do Stancije Peličeti. U dužini od 1,5 km izvršena je rekonstrukcija postojeće dvotračne prometnice te je izgrađena i nova dvotračna prometnica. Cesta je otvorena početkom 2015.

¹³³ M. BUDICIN, Il gruppo forestale »Lisignamoro-Siana«, *nav. dj.*, str. 611.

¹³⁴ Isto, str. 613.

¹³⁵ M. BUDICIN, I gruppi forestali, *nav. dj.*, str. 8.

Sl. 7. Crkva Gospe od Milosti na crtežu Miroslava Bertoše iz 1948. Izgrađena je 1886. na mjestu starije crkve koja se zvala Santa Maria Nova. Pripada katedralnoj Župi Uznesenja BDM i Sv. Tome Apostola, zaštitnika grada i biskupije. (Privatna arhiva obitelji Bertoša, kopija)

naime, da je taj toponim zabilježen 1197. i da sjeverno od znamenite državne šume (*foresta demaniale di Siana*) postoje veće ruševine napuštenog sela.¹³⁶

Toponim *Seianum* u svojem popisu za područje puljskog agera bilježi i Camillo De Franceschi, koji navodi da se radi o lokalitetu blizu Pule, koji je nekad pripadao području sela Kostanjice, a potom franjevačkom samostanu u Puli, koji ju je najvjerojatnije dobio od obitelji Sergijevaca-Castropola. Istoimena se kontrada također spominje početkom XIV. stoljeća (1303., *Contrata Seiane*), potom u XV. stoljeću (1424., *contrata Sciane*; 1468., *Calcarea Sciane*; 1472., *contrata de Siana*). Kao šuma zabilježena je koncem XVI. stoljeća (1594., *il bosco di Siana*), a naziv potječe od obiteljskog imena Seius.¹³⁷

Zanimljivo je pripomenuti da Plan uređenja za 15-godišnje razdoblje 1928. – 1942. otkriva da je šumi prilično štetila jaka bura, kojoj je izložena. I u to je doba Šijana imala obilježja parka i eksperimentalne šume, u kojoj su osim hrasta postojale i zone alepskog bora, gloaga i crnog bora. Kestena, lipe, jele i cedra bilo je nešto manje.

Šijana je i arheološki vrlo interesantna: na njezinom sjevernom dijelu ima ostataka antičkih građevina, a valja uzeti u obzir i činjenicu da je u rimsko doba u blizini *praedium Seianuma*, južno od sadašnje šume, prolazila važna cesta koja je iz Pule išla u Vizače i Labin. I okolno je područje bilo značajno: prapovijesni nalazi pronađeni su na Šandalji (istočno od šume), a postojanje srednjovjekovne crkve utvrđeno je na lokalitetu Sv. Lor (San Lauro), sjeverno od šume. U neposrednoj je blizini smještena i crkva Gospe od Milosti (Madonna delle Grazie).¹³⁸

Šijanu bilježi i novovjekovni zemljovid Istre, koji je 1620. načinio poznati kartograf Giovanni Antonio Magini (Padova, 1555. – Bologna, 1617.), a označena je i u Franciskanskom katastru iz XIX. stoljeća. Na karti iz 1876. ubilježena je Carska šuma (Kaiserwald), a šumska kuća navedena je kao Jagger Haus.¹³⁹ Na topografsko-zemljopisnim kartama iz doba Italije postoji i toponim Siana i šuma, a na hrvatskim zemljovidima nalazimo naziv Šijana. Zanimljivo je spomenuti i malo poznato nastojanje da se u šumu uvede uzgoj tartufa¹⁴⁰, o čemu je 1934. Azienda Foreste Demaniali u Rimu primila obavijest od

¹³⁶ Bernardo SCHIAVUZZI, Cenni storici sull'etnografia dell'Istria, AMSI, vol. XVII, fasc. 3-4, Parenzo 1901., str. 325.

¹³⁷ C. DE FRANCESCHI, La toponomastica, nav. dj., str. 177.

¹³⁸ M. BUDICIN, Il gruppo forestale »Lisignamoro-Siana«, nav. dj., str. 613.

¹³⁹ Isto, str. 614.

¹⁴⁰ Isto, str. 615.

zapovjednika šumske milicije Luigija Emilianija. Da bi se dokazalo da tartuf u Šijani ne raste spontano, doveden je tragač za tim gljivama, kojeg je pratio pas, ali nisu pronašli nikakav trag. Da bi gljiva rasla, donesena je i zemlja iz Motovunske šume. Na žalost, iz postojeće se dokumentacije ne razaznaje ishod ovog neobičnog pokušaja.¹⁴¹

Dolaskom Francuza u Istru, Šijana je 1806., zajedno sa šumom Ližnjemoro, oduzeta malteškim viteзовima i franjevačkom samostanu. U doba druge austrijske vlasti, obje su pripojene 1813. Austrijskom šumskom državnom dobru i dodijeljene na upravljanje Šumskom uredu u Motovunu. God. 1820. doživjele su novu značajnu promjenu: upisane su u zemljišni katastar kao vlasništvo Istarskog vjerskog fonda, kojem je šumsko državno dobro moralo plaćati godišnju naknadu. Afirmacijom i jačanjem austrijske pomorske snage, a posebice njezine velike baze u Puli, austrijska je vlada smatrala prikladnim dvije šume dati na korištenje i upravljanje ratnoj mornarici. Odlukom iz 1860. bilo je predviđeno plaćanje godišnje naknade od 300 florina, a kontrola sječe i uzgoja povjerena je Šumskom uredu u Puli.

Od 1874. do 1894. sastavljena su tri plana uređenja: 1874. – 1883., 1884. – 1893. i 1894. – 1903. Prva dva su izgubljena, a iz trećeg je Azienda Foreste Demaniali preuzela veći dio podataka i povijesnih crtica za sastavljanje Plana uređenja u periodu od 1928. do 1942. Na žalost, danas nije poznato ni gdje se nalazi plan za razdoblje od 1894. do 1903.¹⁴²

U posljednjim desetljećima XIX. stoljeća u austrijskim se brodogradilištima, pa tako i u onom puljskom, drvo počinje zamjenjivati željezom. Istarske šume, među njima i Šijana, više nemaju značenje za brodogradnju, ali ostaje njihova važnost zbog gorivog drva. Šijana se tada sve više pretvara u park-šumu za osoblje austrijske mornarice, ali i za stanovništvo Pule, koje se tih godina naglo povećava. U ovom omiljenom rekreacijskom izletištu Puljana, popularno nazvanom Kaiserwald, u svibnju 1886. za javnost je otvoren paviljon »Silberberg«, izgrađen u drvu. Tu se nalazio restoran, koji je tijekom koncerata, koji su se povremeno održavali, imao vrlo brojnu publiku. Izletnike su do Kaiserwalda prevozile kočije, a 1904. uveden je električni tramvaj.¹⁴³

Po završetku Prvog svjetskog rata šumom Šijanom (kao i šumom Ližnjemoro) upravlja Regia marina italiana, od 1926. Demanio Forestale del Regno d'Italia, a potom Ufficio di amministrazione di Montona. Ova posljednja ustanova mnogo se brinula o nadzornoj službi, pa su postojali dnevni čuvari koji su na raspolaganju imali šumarsku kuću, koja je čak bila opremljena telefonom. No, služba je zahtijevala velike troškove, koji se nisu mogli nadoknaditi ni prodajom trave, ni uvođenjem lova, jer je površina šume bila previše mala. Počelo se razmišljati o iznajmljivanju šumarske kuće za gostionicu ili kavanu, što je potom i ostvareno.

Cilj Plana uređenja za 15-godišnje razdoblje od 1928. do 1942. bio je – kao i u slučajevima ostalih istarskih šuma – omogućiti kvalitativno i kvantitativno bolje gospodarsko iskorištavanje Šijane, s ciljem povećanja godišnjeg prihoda.¹⁴⁴ Radilo se o prilično radikalnoj promjeni, jer je šuma bila male površine, a dijelom je pretvorena u park. Čitajući Plan, koji jači naglasak stavlja na specijalističko-uzgojne komponente, uočava se da su njegovi sastavljači osobito pazili i na prostornu estetiku.¹⁴⁵

VII. ZAKLJUČAK

Tijekom prošlosti istarske su se šume iskorištavale na različite načine, a od davnina su najviše bile zapamćene po kvalitetnom drvu na koje se naglasak posebice stavlja u doba Venecije (XII.-XVIII. stoljeće). Tom razdoblju pripadaju i vrlo precizni zakoni o njihovoj zaštiti i čuvanju te vrlo stroge kazne za njihove prekršitelje. O istarskim se šumama mnogo brinulo i u doba Austrije (1797. – 1918.) i Italije (1918. – 1943.), pa se mnogobrojni propisi, ali i granične oznake odnose i na taj dio istarske prošlosti.

¹⁴¹ Isto, str. 616.

¹⁴² Isto, str. 617.

¹⁴³ Ivan BLAŽEVIĆ, *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, Opatija 1987., str. 65.

¹⁴⁴ M. BUDICIN, *Il gruppo forestale »Lisignamoro-Siana«, nav. dj.*, str. 619.

¹⁴⁵ Isto, str. 620.

Kao najveća istarska šuma, ali i jedna od najznačajnijih u čitavoj državi, u mletačko je doba najvažnija bila Motovunska šuma, dočim je za vrijeme Austrije glasovita bila Šijanska šuma, uređena kao park i šetalište za gradsku gospodu koja se do nje vozila tramvajem.

Premda sve istarske šume nisu bile obilježene kamenim graničnicima, za šume opisane u ovom prilogu i danas su na terenu te oznake vidljive, a neke gotovo u potpunosti i očuvane.

Iako na prilično drukčijim temeljima, suvremeno zakonodavstvo i u današnje vrijeme uređuje brigu o istarskim šumama, kako bi se one uspjele što više očuvati za buduća pokoljenja.

SUMMARY

In analyzing numerous fragments from archival materials and bibliography, the author of this contribution described the most known Istrian woods: forests of Montona, Siana and Leme, Cornaria, Vidorno and Lisignamoro. By area, some of them were large, other were small. In the past times, Istrian woods were exploited in different ways and from remote ages were remembered the most by high-quality wood, particularly in the period of Venetian government (from the 12th to the 18th century), which proclaimed publicly a very precise laws for their protection and conservancy and very severe punishments for the violators. During the Austrian (1797 – 1918) and the Italian (1918 – 1943) government Istrian woods were highly promoted, so a considerable number of ordinances and boundary stones are related to that period of Istrian history. In Venetian era the Motovun Forest, as the largest in Istria and also one of the most significant in whole state territory, was very important, while during the Austrian government Šijana Forest was famous. The latter was regulated as a park and walking zone for the upper classes coming there by coach and after by tram. All Istrian woods were not marked by boundary stones, but for those described in this contribution the marks on the ground are visible at present time and some of them are almost completely conserved. Although on quite different bases, the current legislation regulates taking care of Istrian woods in our days too, in order to conserve them the more possible for the coming generations.

BOSCHI ISTRIANI DURANTE SECOLI PASSATI: DAI RICORDI ANTICHI AI GIORNI D'OGGI

RIASSUNTO

Analizzando numerosi frammenti dalle fonti archivistiche e bibliografiche, l'autore in questo contributo ha descritto i più famosi boschi istriani, quelli di Montona, Siana, Leme, nonché Cornaria, Vidorno e Lisignamoro. Alcuni per la loro superficie erano grandi, altri piccoli. Durante il corso della storia i boschi istriani furono sfruttati in diversi modi e da tempi più lontani furono ricordati per legni di alta qualità, particolarmente apprezzati nel periodo veneziano (secc. XII-XVIII). A questo appartengono anche leggi piuttosto precise sulla loro protezione e salvaguardia nonché pene molto severe per i trasgressori. Dei boschi istriani si prendeva molta cura durante il periodo austriaco (1797 – 1918) e quello italiano (1918 – 1943), cosicché numerose leggi, e tante pietre terminali, riguardano questa parte della storia dell'Istria. Come il maggiore bosco istriano, ma anche uno dei più importanti in tutta la Repubblica di Venezia, famoso era il Bosco di Montona, mentre durante il periodo austriaco la stessa valutazione spettava al Bosco di Siana. Quest'ultimo allora fu sistemato come parco e passeggio per borghesia cittadina, la quale vi andava in carro o, più tardi, in tram. Anche se non tutti i boschi istriani furono segnati con pietre terminali, per i boschi descritti in questo saggio le suddette indicazioni sono presenti sul posto a tutt'oggi e molte sono anche conservate integralmente. Sebbene su basi piuttosto differenti, anche la legislazione attuale stabilisce la cura dei boschi istriani, con lo scopo di preservarli il più possibile per le generazioni future.

Ekonomska i ekohistorija *Economic- and Ecohistory*

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Tema broja / Topic

Iz povijesti šuma sjevernog i istočnog Jadrana
From the forest history of the northern and eastern Adriatic

Volumen XIV / Broj 14
Zagreb – Samobor 2018
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb
tel.: +385/1/4092-148, fax: +385/1/4092-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnik / Co-publisher:

Ekohistorijski laboratorij Centra za komparativnohistorijske i interkulturene studije
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
www.ffzg.unizg.hr; <http://ckhis.ffzg.unizg.hr/>

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin,
Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić – president/predsjednik (Zagreb), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Marija Benić Penava (Dubrovnik), Slaven Bertoša (Pula), Zrinka Blažević (Zagreb), Tatjana Buklijaš (Auckland, New Zealand), Ljiljana Dobrovšak (Zagreb), Goran Đurđević (Požega), Josip Faričić (Zadar), Borna Fürst Bjeliš (Zagreb), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb), Paul Hirt (Tempe, SAD), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silvije Jerčinović (Križevci), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb), Ivan Mirnik (Zagreb), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb), Hrvoje Petrić (Zagreb), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb), Marko Šarić (Zagreb), Mladen Tomorad (Zagreb), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Zagreb), Frank Zelko (Burlington, VT, SAD), Zlata Živaković Kerže (Osijek), Ivana Žebec Šilj (Zagreb)

UDK oznake članaka / Article's UDC markups:

Ivica Zvonar

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić, Vesna Vlahović-Štetić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2018.

Adresa uredništva / Mailing addresses:

Hrvoje Petrić (editor/urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja RH

Print supported by Ministry of science and education of Republic of Croatia

Na naslovnici / Cover:

Greening Istria: San Donat, up the Mirna valley 2018 (Photo E. Johann)

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts
HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA
AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA
JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA
CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland
ECONLIT – AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA